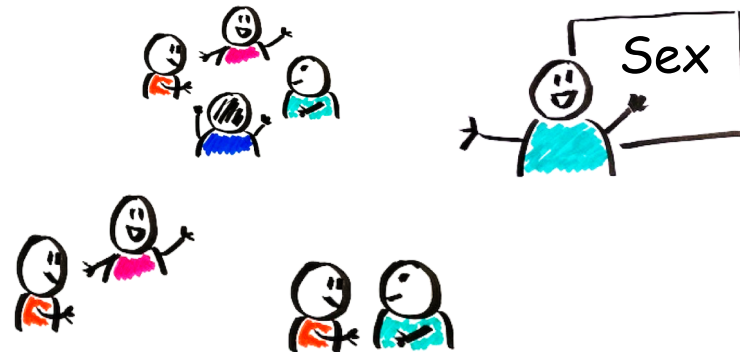

”Det är bra att det kommer någon utifrån och pratar om sex och samlevnad”

Etnografisk utvärdering av RFSU Stockholms sex- och samlevnadsundervisning för högstadie- och gymnasieungdomar i Stockholms län, Mars 2019

Innehåll

Förord	3	Ungdomarnas förslag på hur och när sex- och samlevnadsundervisningen bör ske	32
Resultatet i korta drag	4		
Kapitel 1		Kapitel 5	
Hur utvärderingen har genomförts	6	Ungdomarna om baspasset	34
Om utvärderingen	7	Inför baspasset	35
Kort om RFSU:s baspass	7	”RFSU-pedagogik”	36
Hur utvärderingen har genomförts	8	Professionella informatörer	37
Läsanvisningar	11	Det praktiska upplägget	38
		Ett bra tillvägagångssätt	39
		Efter baspasset	40
		Vad ungdomarna saknade och ville ha mer av	41
Kapitel 2		Kapitel 6	
Effekten av baspasset – Gör den skillnad i ungdomars liv?	13	Skolpersonalens perspektiv på baspasset och sex- och samlevnadsundervisning	43
RFSU:s baspass gör skillnad	14	Skolpersonalens syn	44
Gör skillnad genom ”RFSU-pedagogiken”	14	Om baspasset	44
Vilka effekter går det att se?	15	Läraröverlämning	46
		Införsäljning och bokning av pass	47
		Vikten av fortbildning	49
Kapitel 3		Kapitel 7	
Vilka ungdomar når baspasset ut till?	23	Slutsatser och rekommendationer	52
Vilka ungdomar når baspasset ut till?	24	Slutsatser	53
Social, kulturell och religiös påverkan	25	Rekommendationer	55
Tillträde till skolan är en förutsättning för att baspasset ska nå ut	26	Referenser	57
		Om Splitvision Research AB	59
Kapitel 4			
Vad ungdomarna har med sig i sex- och samlevnads-kunskap	27		
Tidigare sex- och samlevnadsundervisning	28		
Kunskapsläget bland ungdomarna före RFSU:s pass	30		
Källor till kunskap	30		
Vårdnadshavares roll i sex- och samlevnads-undervisning	31		

Förord

Vi kämpar för allas rätt till den egna kroppen och sexualiteten – för allas rätt till att vara, välja och njuta. 1933 reste RFSU:s grundare Elise Ottesen Jensen runt i Sverige för att upplysa om "sexualfrågan". Sedan dess har kärnan i organisationen fortsatt vara att upplysa om sex och sexualitet, med en övertygelse om att med kunskap följer egenmakt. Verksamheten som denna rapport handlar om omfattar 40 informatörer som träffar runt 5 000 unga och unga vuxna årligen i Stockholms län med sexualupplysning. Vår vision är att stärka de unga vi möter i sina val, sin sexualitet och sin hälsa.

Vi på RFSU Stockholm är stolta över den verksamhet vi driver, men mest av allt är vi tacksamma över alla de samtal vi får föra med unga och unga vuxna. Utvärderingen har syftat till att titta på vilken betydelse dessa samtal har för just dem. Vi lyfter här fram tre citat ur avsnittet "Effekten av baspasset".

"Att man tänker mer på samtycke. Det är inte bara att man ska få ett nej. Utan man ska verkligen få ett ja ... (verbalt och kroppsspråk)."

"Fick en bra tydlig bild av allt inom sexliv. Känner mig tryggare."

"Har blivit begränsad av tidigare sex- och samlevnadsundervisning, då den inte varit inkluderande och haft ett hbtq-perspektiv. Känner mig nu inkluderad för första gången, att det är okej att vara lesbisk. För mig var det viktigt att höra det sägas av en vuxen, en lärare – inte bara från internet eller kompisar."

Utvärderingen föranleddes av att vi år 2018 fick i uppdrag av vår finansiär Folkhälsomyndigheten att utvärdera verksamheten. Denna rapport presenterar resultatet av den utvärderingen. Våra finansiärer Hälso- och Sjukvårdsförvaltningen i Stockholms län och Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad har också bidragit till utvärderingens existens, likväl som RFSU:s förbundskansli. För det är vi också tacksamma.

Tack slutligen till ungdomarna och lärarna på Engelska skolan i Hässelby, Futuraskolan i Sollentuna, Södermalmsskolan, Viktor Rydbergs skola i Vasastan, Ängskolan i Sundbyberg, Blackebergs gymnasium, Fryshuset, Stockholms Estetiska gymnasium, Teknik & Servicegymnasiet som medverkat i utvärderingen. Tack till våra informatörer som låtit sig observeras och bli intervjuade. Tack till Splitvision Research som utfört utvärderingen.

Malin Lorensen och Jessica Djäken
Projektledare sexualupplysning
RFSU Stockholm

Resultatet i korta drag

Om utvärderingen av RFSU:s baspass

Utvärderingen baseras på gruppintervjuer med **108 ungdomar** på högstadie- och gymnasieskolor fördelat på 9 skolor i Stockholms län (varav 5 högstadie- och 4 gymnasieskolor). För att få en bredare bild, som ett komplement har även observationer på 12 av baspassen genomförts samt intervjuer med skolpersonal (15 personer) och ett urval av de informatörer (8 stycken) som genomfört baspassen.

Utvärderingen har genomförts under perioden augusti 2018–februari 2019 av Splitvision Research AB på uppdrag av RFSU Stockholm.

Syfte med utvärderingen har varit att ge svar på:

- Hur ungdomarna upplever bemötande och relevans i det som förmedlas under RFSU:s pass och på det sätt som det förmedlas.
- Vilka ungdomar RFSU Stockholms pass når ut till.
- Vilka effekter RFSU:s pass har i ungdomarnas liv, enligt de ungdomar som deltar i utbildningarna.

Gör skillnad i ungdomars liv

RFSU:s baspass gör en positiv skillnad i ungdomarnas liv, men också för samhället. Utifrån ungdomarnas beskrivningar och resonemang kan vi se att de får med sig kunskap, färdighet och bekräftelse. I den systemteoretiska analysen går det tydligt att koppla RFSU:s pedagogik till utfallet (prestationer och effekter).

De effekter och den samhällsnytta som baspasset leder till är med stor sannolikhet att fler ungdomar:

- Har fått en stärkt självkänsla (identitet och sexualitet).
- Har fått handlingskompetens som möjliggör medvetna val som rör hälsa, relationer och sexualitet.
- Genom samtalen har blivit stärkta att våga bejaka sin sexualitet och identitet.

Gör skillnad genom "RFSU-pedagogiken"

I analysen av ungdomarnas beskrivningar av baspasset är det sättet som undervisning sker på som gör att ungdomarna tar till sig kunskapen, känner sig bekräftade och inkluderade samt får med sig nya färdigheter. Det är med andra ord inte bara *vad* (fakta) som presenteras utan *hur* (den ansats och pedagogik) den presenteras på som är avgörande för de effekter som går att utläsa.

Ungdomarna betonar också hur bra det var att informatörerna i sin undervisning inte var kategoriska eller dömande, utan att frågor diskuterades och nyanserades.

Ungdomarna beskriver sättet som baspasset genomfördes på (pedagogiken) som en process där det varvades: presentation av fakta, övning, diskussion, reflektion och mer fakta.

Informatörerna

Informatörerna har fått övervägande positiva beskrivningar av ungdomarna. De beskriver att informatörerna är experter, professionella, kunniga i ämnet, har ett lättillgängligt språk, är normkritiska, inkluderande (både i hur de uttrycker sig och hur de låtar alla i gruppen delta).

Baspasset når väl ut till ungdomar i högstadie- och gymnasieskolorna

Baspasset är enligt ungdomarna väl anpassat för högstadie- och gymnasieungdomar. Informatörerna använder ett vardagligt, inkluderande och ungdomligt språkbruk.

Ungdomarna beskriver att undervisningen genomförs på ett sätt som gör att innehållet är lätt att ta till sig.

Brister i skolornas sex- och samlevnadsundervisning

Majoriteten av ungdomarna beskriver att de inte haft någon sex- och samlevnadsundervisning under sin tidigare skolgång eller att den har varit bristfällig. Med bristfällig syftar de till:

- Hur den genomförts (exempelvis att det varit pinsamt och obekvämt).
- Att den innehållsmässigt varit begränsad (exempelvis att sex enbart kopplats till fortplantning).
- Att den saknat ett normkritiskt förhållningssätt.

Sammanfattar vi ungdomarnas beskrivningar av sin tidigare sex- och samlevnadsundervisning, saknas ett helhetsgrepp av sex- och samlevnadsundervisningen i skolan.

Ungdomarna efterfrågar också att skolan arbetar långsiktigt med sex- och samlevnadsundervisningen och att den genomsyrar hela skolgången. De ser att den på ett enkelt sätt behöver inkluderas i tidig ålder, allra senast i årskurs 4.

Utifrån ungdomarnas beskrivningar ser vi att det finns en styrka i att ungdomarna får information om sex- och samlevnadsundervisning vid olika tillfällen och av olika aktörer (exempelvis från skolan, ungdomsmottagningen och RFSU).

Ungdomarna uttrycker att det är bra om det är någon som kommer utifrån som kommer och håller i sex- och samlevnadsundervisningen. Detta då de känner sig friare att prata med en person de inte har en relation till än med sin lärare.

Skolpersonalen beskrev att RFSU:s pass är bra

Skolpersonalen beskrev att RFSU:s pass är bra. De upplevde även att RFSU:s informatörer:

- Hade ett positivt förhållningssätt till ungdomar och ämne.
- Hade en bra pedagogik (övningar, öppningar, angreppssätt) för att prata om ämnet.
- Hade ett avslappnat samtal med ungdomarna.
- Var proffsiga, kunniga och inkluderande med bra bemötande.

Behov av fortbildning

Utifrån skolpersonalens och ungdomarnas beskrivningar kan vi se att det finns ett behov av fortutbildning för skolpersonalen inom området sex och samlevnad. Majoriteten av lärarna beskriver att sex och samlevnad inte ingick i utbildningen när de tog sin lärarexamen. Ungefär hälften av lärarna känner sig obekväma att undervisa i identitet, sexualitet, normer och normkritiskt perspektiv. Det vi också kan se (med utgångspunkt från lärares och ungdomars beskrivningar) är att sex- och samlevnadsundervisningen behöver bli bättre integrerad i skolans värdegrundsarbete. I detta arbete är vår slutsats att många av skolorna behöver stöd.

Kapitel 1

Hur utvärderingen har genomförts

Om utvärderingen

Utvärderingen av RFSU Stockholms sex- och samlevnadsundervisning för högstadie- och gymnasieungdomar i Stockholms län har genomförts av Splitvision Research AB på uppdrag av RFSU Stockholm och har utförts under perioden augusti 2018–februari 2019.

Målgruppsutvärderingen har gjorts i syfte att få en bild av hur ungdomarna i Stockholms län upplever RFSU:s baspass samt beskriva ungdomarnas perspektiv på och behov av sex- och samlevnadsundervisning. Utvärderingen har huvudsakligen ett ungdomsperspektiv vilket innebär att det är ungdomarnas beskrivningar som är i fokus.

Vi vill passa på att tacka ungdomar och skolpersonal på berörda skolor samt RFSU:s informatörer som ställt upp och satt av tid samt delat med sig av sina berättelser och upplevelser till oss samt för att vi har fått vara med och observera på baspassen. Tack även till skolpersonal som koordinerat så att intervjuerna har varit möjliga att genomföra.

Syfte med utvärderingen

Syftet med utvärderingen har varit att ge svar på:

- Hur ungdomarna upplever bemötande och relevans i det som förmedlas under RFSU:s pass och på det sätt som det förmedlas.
- Vilka ungdomar RFSU Stockholms pass når ut till.
- Vilka effekter RFSU:s pass har i ungdomarnas liv, enligt de ungdomar som deltar i utbildningarna.

Kort om RFSU:s baspass

Baspasset är ett två timmar långt sexualupplysningspass som vänder sig till unga och unga vuxna på högstadiet och gymnasiet. Passet bygger på interaktiva, MI-inspirerade metoder för att prata om såväl värderingar och attityder, som om hur sex och kroppen fungerar. Syftet med ett baspass är att främja ömsesidiga och säkrare sexpraktiker bland unga genom att skapa rum för antirasistiska, normkritiska, lustbejakande och kunskapsbaserade samtal om sex, relationer och sexualitet. Vi vill ge unga den information de behöver för att kunna ta hand om sin sexuella hälsa och stärka dem i rätten till sin egen sexualitet och sina egna val.

Beroende på gruppens frågor och på vilken nivå den befinner sig lägger skolinformatören fokus på olika områden. Följande punkter tas dock alltid upp av RFSU Stockholms informatörer:

- Ömsesidighet – frivillighet, samtycke, samspel och kommunikation
- Sexuell identitet och praktik
- Lustanatomi – hur kropp och könsorgan fungerar vid upphetsning
- Säkrare sex och praktisk kondomkunskap

För att främja diskussion och för att varje elev ska känna att den har utrymme att komma till tals, sker undervisningen alltid i grupper om max 15 elever. Lärare eller annan skolpersonal kan välja att vara med under passet och vi avsätter alltid tid till lärarsamtal efter avslutat pass.

RFSU Stockholm har hållit sexualupplysning i högstadie- och gymnasieklasser sedan 1996. Baspasset metodutvecklas nationellt av de åtta lokalföreningar som utför baspass i skolor, med RFSU:s förbundskansli som sammankallande part.

Hur utvärderingen har genomförts

Etnografisk metodik

Utvärderingen har genomförts med etnografisk metodik och baseras främst på intervjuer med ungdomar. Totalt har det genomförts **semistrukturerade gruppintervjuer med 108 högstadie- och gymnasieungdomar** fördelat på 9 skolor (varav 5 högstadie- och 4 gymnasieskolor).

För att få en bredare bild har vi, som ett komplement till intervjuerna, även genomfört:

- Observationer på minst ett av baspassen som genomförts på respektive skola (totalt 12 baspass).
- Intervjuer med skolpersonal på respektive skola (11 lärare, 2 skolassistenter och 2 medarbetare från elevhälsan).
- Intervjuer med ett urval av de informatörer som genomfört baspassen (8 st).
- Observationer vid 3 utbildningstillfällen vid den senaste informatörsutbildningen.

Vi har både observerat 90-minuterspass (2 st) och de nya 120-minuterspassen (10 st). 120-minuterspassen har utgjort fokus för utvärderingen, men vi har också ställt dem mot 90-minuterspasset. Vi har även haft förmånen att få observera ett Vill du?-pass som vi kan relatera till baspassen. Vill du?-passen ingår dock inte i denna utvärdering.

Urval

Det är **5 högstadieskolor** och **4 gymnasieskolor** i Stockholms län som omfattas av utvärderingen. De har valts ut i samråd med RFSU Stockholm i syfte att representera skolorna i Stockholms län på bästa sätt.

Bland skolorna finns både de som på årlig basis anlitar RFSU (och som gjort så under flera år) och de som nu anlitat dem för första gången. Såväl privata som kommunala skolor har omfattats av utvärderingen.

På varje skola har ett urval av de elever som deltog på RFSU:s baspass, via skolpersonalen, tillfrågats om att delta i utvärderingen (cirka 12 ungdomar per skola). Det har varit frivilligt att delta. De ungdomar som har ställt upp på en intervju har fått ett presentkort på en biobiljett. Det har varit en bra dynamik i grupperna. En bidragande orsak till det är sannolikt att incitamentet att vara med ibland har varit att de brinner för ämnet och för vissa har incitamentet att bli intervjuade snarare varit att de får en biobiljett.

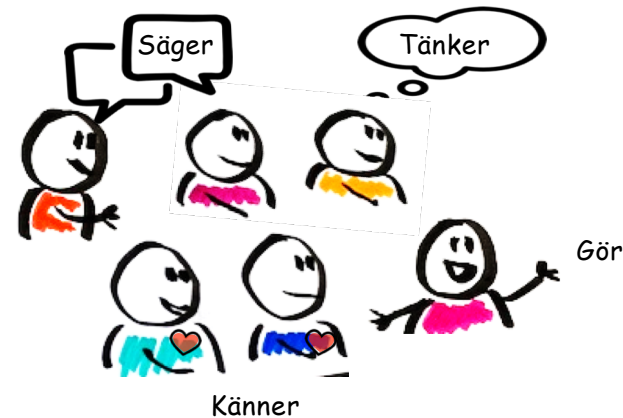
Bland skolpersonalen har vi främst intervjuat de personer som varit baspassens kontaktpersoner.

Om intervjuerna

Intervjuerna med ungdomarna har genomförts 2–3 veckor efter genomfört baspass. Bakgrunden till det är att ungdomarna ska ha hunnit landa i utbildningen de fått av RFSU.

Intervjuerna har genomförts med semistrukturerad intervjuteknik, vilket innebär att inget fast frågeformulär har använts utan istället har frågorna fritt ställts utifrån ett antal teman. Då frågorna inte är fasta har varje gruppintervju följt det ungdomarna beskrivit och diskuterat.

I intervjuerna har vi fångat både ungdomarnas egna reflektioner kring sina upplevelser av passen, men vi har även diskuterat hur de ser att ungdomar generellt förhåller sig till sex- och samlevnadsundervisning. Vi har i intervjuerna utgått ifrån hur ungdomarnas situation sett ut före, under och efter passet i relation till ämnet.

Iterativ process

Undersökningen har genomförts i en iterativ process som möjliggjort att valet av insamlingsätt, urval av målgrupp och frågeställningar löpande har kunnat anpassas utifrån de insikter som erhållits efter varje delmoment.

Insamlingen har fördelats på två fältperioder. Mellan varje fältperiod har det insamlade materialet analyserats och därefter diskuterats i ett insiktsmöte tillsammans med en arbetsgrupp på RFSU Stockholm.

En viktig del under dessa möten har varit föreningen mellan insikter i målgruppens beteende, RFSU Stockholms kompetens i området och Splitvision Researchs kunskaper om undersökningar och mänskligt beteende.

Analys

Materialet har analyserats efter varje fältperiod. Vid analysen har vi haft ett *abduktivt* förhållningssätt. Vi har sökt mönster och förståelse för de intervjuades beskrivningar och vi har observerat samt tolkat det insamlade materialet växelvis utifrån ungdomarnas "världsbild" och vad det betyder ur ett samhällsperspektiv. Vi har tagit hänsyn till vad de intervjuade säger, vad de inte säger samt vad som sägs mellan raderna.

Alla intervjuer som genomförts har spelats in. Vi har därmed i efterhand kunnat lyssna på alla inspelningar och har på detta sätt fått möjlighet att analysera materialet två gånger.

Insikterna som presenteras i rapporten är uppbyggda dels på de intervjuades svar och resonemang, dels på Splitvision Researchs analys samt den analys vi gjort tillsammans med RFSUs arbetsgrupp i den iterativa processen. När vi i rapporten har använt oss av citat från intervjuade representerar de vad flera av de intervjuade har uttryckt.

I analysen har vi använt oss av *systemteoretisk modell* för att analysera de effekter som baspasset har i ungdomarnas liv. Modellen bygger på ett antagande om att det finns ett kausalt samband (orsakssamband) där resurser, aktiviteter, prestationer, effekter och nytta länkas samman.

I analysarbetet har vi också tagit stöd i de insikter som vi tidigare har erhållit från utvärderingarna:

- Etnografisk utvärdering av RFSU:s utbildningsinsats "Sexualundervisning på lättare svenska". Utvärderingen genomfördes på uppdrag av Stockholms läns landsting 2015–2016. I utvärderingen intervjuade vi 100 elever i åldern 16–21 år som studerade språkintröduktion på 13 skolor samt 8 nyanlända ungdomar boendes på asylboende som ännu inte påbörjat språkintröduktion.
- "Samtalen som gör skillnad". Utvärderingen genomfördes på uppdrag av Länsstyrelsen Stockholm 2016. I utvärderingen genomförde vi semistrukturerade gruppintervjuer med 20 nyanlända ungdomar boendes på HVB-hem.

Läsanvisningar

Utöver den här rapporten (som är ämnad för en bredare publik) presenteras resultatet från utvärderingen även i en bilaga till den här rapporten som riktar sig direkt till RFSU Stockholm och innehåller resultat som mer berör utveckling av baspasset. Till det interna stödet för verksamhetsutvecklingen hör även de två PowerPointpresentationer som använts i den iterativa delen av målgruppsutvärderingen (insiktsmöte 1 och 2).

Om citat och begrepp i rapporten

Citat i rapporten representerar vad flera av de intervjuade har uttryckt.

De intervjuade har citerats ordagrant. I de fall förtydligande text har behövt läggas till av oss är den markerad med [klamrar].

I citaten har "han" och "hon" ersatts med "hen".

RFSU:s informatörer benämns i rapporten (även i citat) "RFSU-informatör" eller "informatör", oavsett vad ungdomarna kallat dem för.

Formuleringen "ungdomarna" syftar i rapporten till både högstadie- och gymnasieungdomar. Detta då det i analysen inte framkommit någon större skillnad mellan grupperna.

Formuleringen "ungdomarnas tidigare erfarenheter av sex- och samlevnadsundervisning" åsyftar inte erfarenheter från den skola de går på idag, utan från tidigare skolor.

I några av intervjuerna har ungdomarna använt termen "KIF" ("kuk i fitta"). Termen används därför också i denna rapport.

Sexuellt överförbara infektioner benämns i citaten "könssjukdomar". I texten i rapporten benämns de "STI:er".

RFSU:s sexualupplysningspass som omfattas av utvärderingen benämns i rapporten "baspass" (samma benämning som RFSU Stockholm använder). Det kallas för baspass då det på RFSU Stockholm finns flera sexualupplysande projekt men detta är det som funnits längst, når ut till flest och lägger grunden för övriga projekts informatörsrekrytering samt metodutveckling.

I några fall refereras det i rapporten till "Vill du?-pass" som också är ett pass som RFSU Stockholm genomför som vänder sig till högstadie- och gymnasieungdomar. På passet utgår de från filmer och diskuterar kommunikation och samspel i relation till sex, i syfte att förebygga sexuella kränkningar, övergrepp och våld.

Formuleringen "vi" syftar i rapporten till Splitvision Research, och den analys eller slutsatser som vi som genomfört utvärderingen dragit.

Begreppen "frivilligt deltagande", "samspel" och "ömsesidighet" används i rapporten. Även "samtycke" används i citat, i de fall då lärare eller ungdomar själva har valt det ordet. Här nedan följer ett förtydligande om när respektive ord används i rapporten.

Den nya sexualbrottslagstiftningen använder begreppet **“frivilligt deltagande”** för att beskriva det som i debatter ofta kallas “samtycke”. Eftersom begreppet samtycke har en annan betydelse som juridisk term än det har i den allmänna debatten, väljer vi i linje med RFSU, att använda samma begrepp som lagtexten för att undvika missförstånd.

Vi använder också begreppen **“samspel”** och **“ömsesidighet”** för att beskriva frivilligt deltagande. Detta för att, i linje med RFSU, betona att kommunikation, förmåga att förstå och ta in andras signaler och att själv visa vad en vill är avgörande komponenter för att frivilligt deltagande ska kunna uppstå. I den här rapporten används även “samtycke” i de fall då lärare eller ungdomar själva har valt det ordet.

Ungdomarna har i intervjuerna betonat hur bra det var att informatörerna i sin undervisning inte var kategoriska och resonerade i termer av “rätt eller fel”, utan att frågor diskuterades och nyanserades. Ungdomarna lyfte att det fanns utrymme att både diskutera positiva och negativa aspekter. När ungdomarna säger “rätt eller fel” är det tydligt från hur de resonerar att det de menar är att informatörerna inte var dömande eller kategoriska.

Kapitel 2

Effekten av baspasset –

Gör den skillnad i ungdomars liv?

RFSU:s baspass gör skillnad

RFSU:s baspass gör en positiv skillnad i ungdomarnas liv, men också för samhället. Utifrån ungdomarnas beskrivningar och resonemang kan vi se att de får med sig:

- kunskap
- färdighet
- bekräftelse

Kunskap som exempelvis att klamydia överförs via kroppsvätskor och slemhinnor, *färdigheter* som exempelvis kondompraktik och *bekräftelse* som exempelvis att alla är och ser olika ut.

De effekter och den samhällsnytta som baspasset leder till är med stor sannolikhet att fler ungdomar:

- Har fått en stärkt självkänsla (identitet och sexualitet).
- Har fått handlingskompetens som möjliggör medvetna val som rör hälsa, relationer och sexualitet.
- Genom samtalen har blivit stärkta att våga bejaka sin sexualitet och identitet.

I vilken utsträckning baspasset gjort skillnad för respektive ungdom som vi intervjuat skiljer sig åt, men för gruppen som helhet är det tydligt att baspasset gör skillnad.

Gör skillnad genom "RFSU-pedagogiken"

I analysen av ungdomarnas beskrivningar av baspasset är det sättet som undervisning sker på som gör att ungdomarna tar till sig kunskapen, känner sig bekräftade och inkluderade samt får med sig nya färdigheter.

Det är med andra ord inte bara *vad* (fakta) som presenteras utan *hur* (den ansats och pedagogik) den presenteras på som är avgörande för de effekter som går att utläsa.

Flera av ungdomarna beskriver pedagogiken och ansatsen i baspasset likt citatet nedan:

"Vi fick skapa oss en förståelse genom att vara med och diskutera. Hen [informatören] hade en kort liten genomgång och sedan diskuterade vi hur vi trodde det var och sedan förklarade hen hur det egentligen var. Jag fick mer kunskap än om hen bara hade haft en genomgång. Då är det svårare att få in allting."

Vilka effekter går det att se?

I detta avsnitt utvecklar vi resonemanget kring vår analys av vilka effekter baspasset har. Analysen och presentationen utgår enbart ifrån ungdomarnas beskrivningar och inkluderar därmed inte RFSU:s intentioner med baspasset.

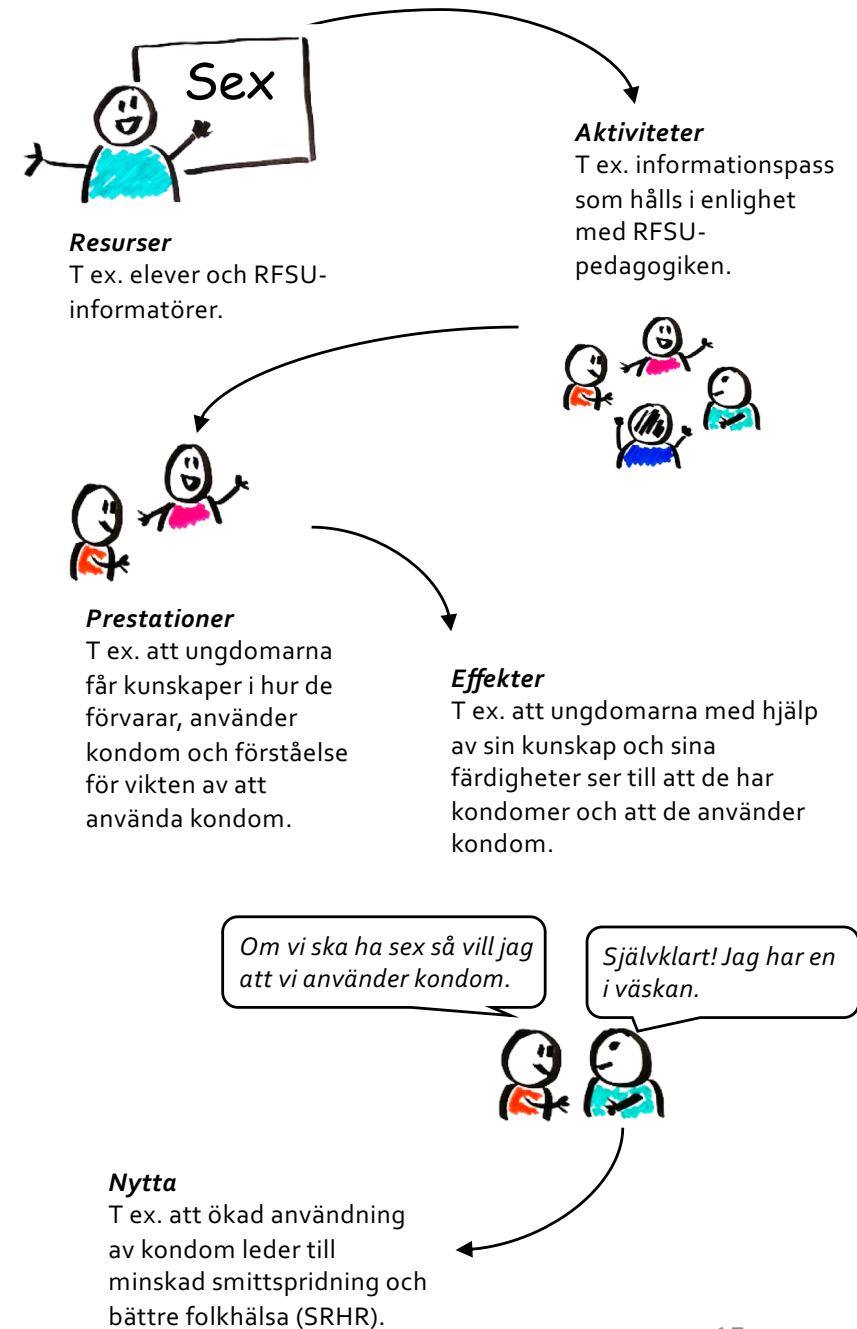
Analysen har gjorts med hjälp av *systemteoretisk modell*, även kallad *Theory of Change* eller *Impact Value Chain*.

Modellen bygger på att det finns ett kausalt samband mellan stegen i modellen. *Aktiviteter* leder till *prestationer* som i sin tur leder till *effekter* och dessa effekter leder i sin tur till *nyttor för samhället*. För att kunna genomföra aktiviteter som startar processen behövs *resurser*.

En förkortad version av modellen och sambanden illustreras till höger.

På nästa sida presenteras resultatet mer ingående och vi börjar ett steg in i modellen med att beskriva *aktiviteter* i baspasset för att sedan gå tillbaka och beskriva vilka *resurser* som behövs för att genomföra dessa aktiviteter. Därefter går vi vidare till de *prestationer* som aktiviteterna leder till och de *effekter* och *nyttor* som prestationerna leder till.

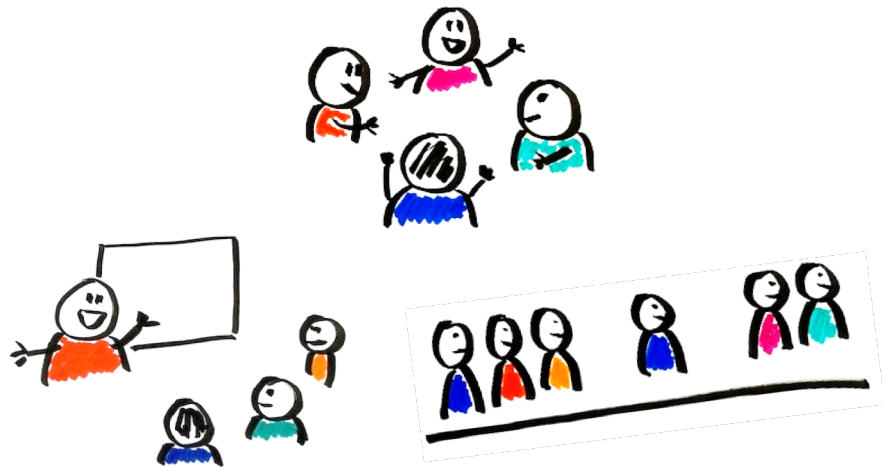

Aktiviteter

I aktiviteten, baspasset, finns det förutom faktainnehållet två delar som vi kan se är avgörande för att effekt uppstår. Det är själva **pedagogiken** i sig, men också den **ansats** som både informatörerna och det pedagogiska upplägget har.

Pedagogiken består, enligt ungdomarna, av en process där presentation av *fakta* varvas med *övning, diskussion, reflektion och mer fakta* som leder till att de kommer ihåg det de lärt sig, men också att de får reflektera och ifrågasätta sina attityder, värderingar och beteenden. I flera av ungdomarnas berättelser så beskriver de RFSU:s baspass likt citatet nedan:

"Övningen med att placera kroppsdelar, hur man har sex i relation till risken för att få en könssjukdom gjorde det tydligt och konkret."

När det gäller ansatsen uttrycker ungdomarna att:

- Det är nyanserade diskussioner, där det **inte kategoriskt finns ett rätt eller fel**, utan frågor diskuteras och nyanseras med stöd av informatören. De beskriver att informatören i stället för att gå i polemik med en åsikt leder diskussionen genom att exempelvis säga *"Om någon skulle tänka eller göra så här i stället, hur skulle ni resonera runt det?"*. De beskriver också att informatören har ett liknande tillvägagångssätt om gruppen har homogena (på grund av grupstryck) åsikter i övningar eller diskussioner. De beskriver att informatörens förhållningssätt leder till att de reflekterar runt sina egna beteenden, attityder och värderingar. Ungdomarna beskriver motsatsen med hjälp av exempel från andra externa aktörer som har föreläst på skolan, där förhållningssättet varit allt för kategoriskt (när det exempelvis gällt porr). Ungdomarna beskriver att de i dessa sammanhang känt sig kränkta och begränsade och då haft svårare att ta till sig informationen i föreläsningen.
- Det finns ett **inkluderande perspektiv** som visar sig på två olika sätt:
 - Ungdomarna inkluderas i övningar och diskussioner, se exempel i citaten nedan.

"Är det okej att vi använder begreppen 'kuk' och 'fitta'?"
"Vilka förhållningsregler ska vi ha?"
"Är det okej att jag ritar?"
 - Informatörerna är **normkritiska** då de inkluderar flera identiteter och sexualiteter i diskussionen. T ex. att sex kan vara så mycket mer än bara KIF (kuk i fitta).

- Det finns ett **gemensamt utforskande**, där informatören i linje med ovanstående punkter leder ungdomarna till att diskutera relationer och sexualitet.
- Både språkbruk och innehåll är **lättillgängligt**.

Något som vi också ser finns med, men som ungdomarna inte själva uttryckligen beskriver, är att det finns ett **lustbejakande** angreppssätt som främst fokuserar på de positiva delarna med sexualitet, sexuell praktik, säkerhet och trygghet.

Resurser

De resurser som (enligt utvärderingens resultat) ligger bakom aktiviteterna är:

- Professionella och välutbildade RFSU-informatörer (ungdomarnas beskrivningar av informatörerna presenteras i *Kapitel 5, Ungdomarna om baspasset*).
- Kvalitetssäkrat arbetssätt (ansats och pedagogik).
- Tids- och målgruppsanpassat innehåll (relevant).
- Elever som vill delta (beskrivs ytterligare i *kapitel 3 Vilka ungdomar når baspasset ut till?*).
- Lärare eller annan skolpersonal som bjudit in RFSU till skolan (beskrivs ytterligare i *Kapitel 6, Skolpersonalens perspektiv på baspasset och sex- och samlevnadsundervisning*).
- Lektionssal i någon form där det går att göra övningar (golvyta) och där det finns tillgång till en whiteboard.
- Att skolan har ekonomiska medel till att anlita RFSU och att skolpersonalen har kännedom om att RFSU erbjuder baspass.

Summerat är det tre möjliggörare/aktörer som behövs:

- **Skolpersonal** som har kännedom, vilja och ekonomiska medel för att bjuda in RFSU att föreläsa.
- **RFSU-informatörer** som är professionella, har kunskap om ämnet samt kunskap och erfarenhet av att undervisa i ämnet.
- **Elever** som vill delta.

Prestationer

Prestationer är det som deltagarna får med sig från aktiviteten (baspasset), i detta fall bekräftelse, kunskap och färdigheter.

Vi har fått likvärdiga beskrivningar från ungdomarna om vad de har fått med sig i form av kunskaper och färdigheter från baspassen. Dock varierade förkunskaperna mellan de olika individerna.

I nästa avsnitt, *Effekter*, summerar vi vad ungdomarna beskriver att de fått med sig från baspasset i kunskaper och färdigheter tillsammans med de effekter som dessa prestationer leder till.

Här nedan följer några citat som visar på det genomslag som baspasset har för ungdomarna (kunskaper, färdigheter och bekräftelse).

"Fick en bra tydlig bild av allt inom sexliv. Känner mig tryggare."

"Att man vet att det är okej att säga till, det gör det lättare."

"Diskuterade vad det [hbtq+] betyder och att det inte behöver vara statiskt genom livet. Alla visste detta sedan tidigare men informatören gjorde det mer självklart. Identitet och läggning."

"Jag trodde att all form av oskyddad sex ledde till att man fick en könssjukdom, om partnern hade en."

"Att man tänker mer på samtycke. Det är inte bara att man ska få ett nej. Utan man ska verkligen få ett ja ... (verbalt och kroppsspråk)."

"Har blivit begränsad av tidigare sex- och samlevnadsundervisning, då den inte varit inkluderande och haft ett hbtq-perspektiv. Känner mig nu inkluderad för första gången, att det är okej att vara lesbisk. För mig var det viktigt att höra det sägas av en vuxen, en lärare– inte bara från internet eller kompisar."

Effekter

Vår slutsats att baspasset leder till ett antal effekter baseras på vad ungdomarna beskriver att de fått med sig från passet samt *hur* de resonerar kring kunskaperna och färdigheterna.

Slutsatserna bygger också på vad ungdomarna själva säger att passet leder till för förändrat beteende. Exempelvis uttrycker flera att de med större sannolikhet efter passet kommer att använda kondom med en partner som de inte har haft en längre relation med.

I dialogen nedan visas ett exempel på hur två ungdomar resonerar runt samspel, ömsesidighet och ja- och nej-signaler.

Citaten visar vad de tagit med sig från samspelediskussionen från baspasset och hur den sannolikt påverkar deras agerande framöver.

Elev 1: "Man kanske tänker mer på typ samtycke. Det är inte bara att man ska få ett nej. Man ska verkligen få ett ja. Det kan också vara kroppsspråk som säger nej. Man får liksom tänka på det också."

Elev 2 fortsätter: "Det är kroppsspråket. De kanske känner sig pressade att säga ja, men deras kroppsspråk säger nej. Det är inte bara vad de säger, utan också hur de agerar."

Elev 1: "Exakt och sen om personen inte säger ja ska man inte göra någonting även om personen inte säger nej heller."

Nedan summerar vi i 10 punkter vad ungdomarna beskriver att de fått med sig från baspasset i kunskaper och färdigheter (prestationer) samt deras reflektion om hur detta påverkar deras agerande framöver (effekter).

Diskussionerna kring nedanstående tre delar lyfts av många av ungdomarna som det viktigaste de har med sig från baspasset:

1. **Ömsesidighet och lagen om frivilligt deltagande**
2. **Ja- och nej-signaler** (som kan vara både verbala och fysiska)
3. **Må bra-känsla** (att det ska kännas bra före, under och efter)

Dessa tre delar vävs ofta in i samma diskussion. De beskriver att det har blivit tydligare vad ömsesidighet och lagen om frivilligt deltagande innebär. De betonar hur viktigt det är att diskutera samspel och ömsesidighet, då det är grunden i en relation. De tycker att det är bra att lagen finns och har skärpts, men flera betonar att förståelsen om vad frivilligt deltagande innebär egentligen är viktigare än lagen i sig.

I denna diskussion är det en grupp av ungdomarna som i högre grad betonar att de har blivit stärkta i att de har rätt att säga nej och en annan grupp lyfter att de tar med sig att ja- och nej-signaler kan vara både verbala och fysiska.

Båda grupperna har tagit med sig vikten av att lyssna och känna in både vad de själva och partnern vill och att det är viktigt att veta att de kan ändra sig under gång. De betonar att det ska finnas en bra-känsla före, under och efter de har en intim relation eller sex.

Det som de själva lyfter att de tror att ungdomar kommer göra annorlunda (effekter) (med utgångspunkt från ovanstående) är att de kommer att vara mer uppmärksamma på att läsa in ja- /nej-signaler, att stå på sig utifrån vad de själva vill eller går med på samt rätten att ändra sig under situationen.

4. **Kondomkunskap och trygghet i att använda kondom**
De beskriver att de har kunskap om hur de använder och förvarar en kondom samt hur de vet att den är okej. När det gäller kondomkunskap är det många som beskriver att de hade kunskaper sedan tidigare (inte alla) men om vi lyssnar noga till deras beskrivningar så framkommer det att majoriteten har tagit med sig nya kunskaper eller färdigheter från passet.
5. **Att sex är så mycket mer och lustanatomi**
Att sex är så mycket mer än bara vaginalsex (kuk i fitta) lyfter ungdomarna som något viktigt. De beskriver att genom kunskaper i lustanatomi har de fått mer kunskap om kroppen och erogena zoner. De beskriver också att de fått ett vidgat perspektiv på vad sexpraktik kan innefatta (inklusive sex med sig själv). Flera ungdomar återkopplar även kring att det är hjärnan som är den största erogena zonen. Flera beskriver också att de känner sig bekräftade och inkluderade i och med att deras sexpraktik inkluderades i sex- och samlevnadsundervisningen och att de får en mer nyanserad bild av vad sex är och kan vara.

6. **Okej att använda kondom**
Ungdomarna beskriver att sannolikheten att de kommer att använda kondom i framtiden har ökat efter baspasset. De har fått insikt i att kondom är det enda som skyddar mot hiv, STI och oönskade graviditeter vid vaginalsex eller analsex, samt känner sig tryggare i hur de använder kondom.
7. **Säkrare sex. Kunskap om hur hiv och STI överförs**
Ungdomarna beskriver att de har med sig ett "säkrare sex-tänk", vilket innebär att det finns säkra sexpraktiker och att kondom alltid skyddar mot STI, hiv och oönskad graviditet. De har också fått kunskap om att könssjukdomar (framförallt klamydia) överförs via kroppsvätskor och slemhinnor. De berättar att övningen med att placera illustrationer av kroppsdelar gjorde kunskapen begriplig och konkret (ett exempel på hur det pedagogiska upplägget kan bidra till effekt). De har också fått kunskap om att de kan bära på en könssjukdom utan att ha symptom. De har fått insikt om vikten av att gå och testa sig om de haft oskyddat sex och känner oro samt fått kunskap om vart de kan gå för att testa sig.
8. **Hbtq+, relationer, identitet och läggning**
Ungdomarna beskriver att de efter baspasset har fått kunskaper om olika identiteter och olika sexuella läggningar (hbtq+) och att det har lett till att de i högre grad är mer inkluderande. Under intervjuerna noterade vi att flera av ungdomarna använde sig av ordet partner i stället för attoreflekterat relatera till flick- eller pojkvän.

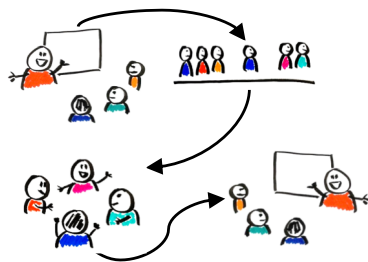
Resurser

- Professionella och välutbildade RFSU-informatörer.
- Kvalitetssäkrat arbetssätt (ansats och pedagogik).
- Tids- och målgruppsanpassat innehåll (relevant).
- Elever som vill delta. Lärare eller annan skolpersonal som bjudit in RFSU till skolan.
- Lektionssal i någon form där det går att göra övningar (golvyta) och där det finns tillgång till en whiteboard.
- Att skolan har ekonomiska medel till att anlita RFSU.
- Att skolan har kunskaper om RFSU har baspass att erbjuda.

Aktiviteter

Baspasset genomförs i linje med RFSU-pedagogiken. En process där presentation av *fakta* varvas med *övning, diskussion, reflektion och mer fakta*.

RFSU:s ansats:

- Gemensamt utforskande
- Positivt bejakande
- Inkluderande
- En nyanserad diskussion
- Vare sig kategoriska eller dömande ståndpunkter
- Normbrytande
- Lättillgängligt

Prestationer

Har fått kunskaper och färdigheter i och om:

- Ömsesidighet och lagen om frivilligt deltagande.
- Ja-/nej-signaler (som kan vara både verbala och fysiska).
- Må bra-känsla (att det ska kännas bra före, under och efter).
- Kondomkunskap och trygghet i att använda kondom.
- Att sex är så mycket mer.
- Okej att använda kondom.
- Säkrare sex. Kunskap om hur hiv och STI överförs.
- Hbtq+, relationer, identitet och läggning.
- Okej att prata om sex och samlevnad.

Ungdomarna har fått:

- Reflektera runt identitet, sex- och samlevnadsfrågor.
- Testat åsikter och ståndpunkter.
- Ett utökat, mer inkluderande vokabulär.
- Vidgat perspektiv i frågor runt normer, identitet och sex och samlevnad.
- Kunskaper som gör dem lite tryggare (dämpar ångest) i att:
 - alla har inte..
 - alla är olika...
 - alla ser olika ut...

Effekter

Empowerment

Alla, oberoende av identitet och sexuella preferenser, har blivit bekräftade och stärkta av passet.

Handling

- Tar hänsyn till ömsesidighet och lagen om frivilligt deltagande.
- Agerar utifrån att ja-/nej-signaler kan vara både verbala och fysiska.
- Tänker in sin egen och sin partners bra-känsla (att det ska kännas bra före, under och efter).
- Är trygga i att använda kondom och använder den på ett korrekt sätt.
- Tänker in att sex är så mycket mer.
- Okej att använda kondom (mentalitetsförändring).
- Har en säkrare sex-praktik, inklusive tänker in kondom.
- Har fått ett mer inkluderande förhållningssätt samt är stärkta i och vågar bejaka sin sexualitet och identitet.
- Okej att prata om sex och samlevnad.
- Ökat konsekvenstänkande.

Nytta

Vi kan med sannolikhet anta att följande nyttor uppstår:

- Ungdomarnas kunskaper och färdigheter leder i sin förlängning till ett öppnare, tolerantare och säkrare samhälle samt en bättre folkhälsa (SRHR).
- Ungdomarna har fått en stärkt självkänsla och handlingskompetens som möjliggör medvetna val kring hälsa, relationer och sexualitet.
- Ungdomarna har genom samtalen blivit stärkta att våga bejaka sin sexualitet.

Kapitel 3

Vilka ungdomar når baspasset ut till?

Vilka ungdomar når baspasset ut till?

Baspasset når väl ut till ungdomar i högstadie- och gymnasieskolorna. Det finns ett stort intresse bland ungdomarna för ämnet.

Samtliga ungdomar som inte är sjuka har deltagit på baspasset. Enligt ungdomarna är det ingen av deras klasskompisar som avstått från att delta på baspasset.

Baspasset är enligt ungdomarna väl anpassat för högstadie- och gymnasieungdomar. Informatörerna använder ett vardagligt, inkluderande och ungdomligt språkbruk. Ungdomarna beskriver att undervisningen genomförs på ett sätt som gör att innehållet är lätt att ta till sig.

Flera av ungdomarna har betonat hur bra det var att informatören i sin undervisning inte var kategorisk och dömande i sina resonemang, utan att frågor diskuterades och nyanserades.

Det var ingen som tyckte att innehållet i utbildningen var känsligt eller stötande och majoriteten tyckte inte heller att illustrationer eller bildmaterial var känsliga att ta till sig.

Vi har svårt att, utifrån ungdomarnas perspektiv, uttala oss om hur väl passet når ut till ungdomar som lever med en funktionsnedsättning. På de baspass där vi har varit med och observerat samt under de intervjuer med ungdomar vi har

genomfört har det (vad vi har kännedom om) inte deltagit någon som lever med en funktionsnedsättning. Däremot observerade vi på ett av informatörsutbildningspassen att det ingick moment om hur informatörerna kan tänka (i valet av övningar och hur de väljer att uttrycka sig) och vara inkluderande med tanke på ungdomar som lever med fysisk funktionsnedsättning. Det kan exempelvis vara i valet av övningar och i att de i stället för att uttrycka "ställ er på en linje" kan göra ordvalet "placera er på en linje" om det finns deltagare med som sitter i rullstol.

Känner sig inkluderade för första gången

Några av ungdomarna beskriver att de i baspasset för första gången känner sig inkluderade i en sex- och samlevnadsundervisning.

Ungdomarna refererar till att olika sexpraktiker inkluderas, att sex kan vara så mycket mer än "KIF" (kuk i fitta-sex) exempelvis självsex (onani), smeksex, analsex och hångel. De refererar också till att undervisningen har ett hbtq+-perspektiv. Två av ungdomarna uttrycker det på följande sätt:

"Känner mig nu inkluderad för första gången, att det är okej att vara gay. Inte att de bara säger 'tjej och kille'. De pratade på ett sätt som gör att jag kände mig inkluderad."

"För mig var det viktigt att höra det sägas av en vuxen person."

Social, kulturell och religiös påverkan

Vi ser att det finns några faktorer som kan begränsa möjligheten att baspasset i sin helhet når ut till ungdomar.

Homofobi och "macho-kultur"

Både vid observationer och i några få av gruppintervjuerna har vi sett att det finns vissa delar av innehållet i undervisningen som enstaka personer inte tar till sig fullt ut på grund av homofoba åsikter och "macho-kultur". I en av gruppintervjuerna där deltagarna både fått undervisning i baspasset och Vill du?-passet, blev detta synligt när dessa personer återberättade innehåll från två av filmerna från Vill-du passet. De berättade att det i filmerna visades en sekvens där två killar kysser varandra och ytterligare en sekvens där en kille blir uppviglad av två tjejer att imitera en gorilla genom att slå sig på bröstet. De uttryckte att de tyckte att det var jobbigt att se två killar som var intima med varandra samt att de hade svårt att ta till sig "må bra-budskapet" i "gorillafilmen".

Ungdomarna beskriver här att det är viktigt att informatören inte går i stark polemik med deras åsikter utan i stället fokuserar på aktiviteten i filmen.

I det här fallet kan vi, trots ungdomarnas negativa reaktioner, utifrån deras resonemang konstatera att filmerna och diskussionerna påverkade dem och gjorde att de reflekterade kring "må bra-känsla", ömsesidighet samt att sexuell attraktion kan se olika ut. Med andra ord gjorde innehållet skillnad.

Kulturella och religiösa hinder

En grupp som vi inte tydligt har sett i den här utvärderingen, men som vi har intervjuat (dem själva eller deras föräldrar) i andra undersökningar*, är ungdomar (oftast tjejer) som växer upp i andra normsystem och som begränsas att ta del av undervisningen på grund av kulturella och/eller religiösa skäl. Det kan vara att de själva väljer att inte ta del av sex- och samlevnadsundervisningen eller att de hindras av sina anhöriga. I dessa sammanhang kan det vara bra att inte ställa ett normsystem gentemot ett annat.

Skolan har för dessa elever ett viktigt ansvar att stötta de som växer upp med flera olika normsystem att hantera samt att underlätta för dem att delta i sex- och samlevnadsundervisningen. Det kan exempelvis handla om att skolan är tydlig med att sex- och samlevnadsundervisningen är obligatorisk, att det är viktigt att ungdomarna är med på passen, men att det inte är ett krav att de aktivt deltar.

I intervjuer med vårdnadshavare (som vi har genomfört vid andra undersökningar) har vi också sett att det i vissa fall

*

Ny i Sverige: rätten till sex- och samlevnadsundervisning. Närhälsan Kunskapscentrum för sexuell hälsa. Genomförd av Splitvision Research. 2013.

Etnografisk utvärdering av RFSU:s utbildningsinsats gällande "Sexualundervisning på lättare svenska". Stockholms läns landsting, Smittskydd Stockholm. Genomförd av Splitvision Research. 2016.

"Samtalen som gör skillnad". Länsstyrelsen Stockholm. Genomförd av Splitvision Research. 2016.

Röster från immigranter i Norden – Om att bli en del av samhället. Nordens välfärdscenter. Genomförd av Splitvision Research. 2017.

inom gruppen "nya svenskar" finns en felaktig bild av vad sex- och samlevnadsundervisning är. Det leder i vissa fall till att de på felaktiga grunder begränsar sina ungdomar från att delta i undervisningen.

Det finns flera möjliga vägar till att förmedla en mer korrekt bild av sex- och samlevnadsundervisning till vårdnadshavare inom gruppen "nya svenskar". Exempelvis kan sex- och samlevnadsundervisning inkluderas i samhällsorienteringen inom etableringsprogrammet samt i SFI-undervisning. Ytterligare en väg är att erbjuda utbildning till nyckelpersoner som har kontakt med "nya svenskar", exempelvis Stadsdelsmammor och olika former av Brobyggare.

Tillträde till skolan är en förutsättning för att baspasset ska nå ut

Skolan är det forum (IRL) där flest ungdomar kan nås med kvalitetssäkrad information om sex- och samlevnad. En förutsättning för att RFSU ska ha möjlighet att nå ut med undervisningen är att de bjuds in och får tillträde till skolan.

Det som vi i utvärderingen kan se påverkar RFSU:s tillgång till skolan och därmed möjlighet att kunna genomföra ett baspass är följande delar:

- Att skolpersonal prioriterar sex- och samlevnadsutbildning.
- Att skolpersonal ser ett värde med att bjuda in en extern föreläsare.
- Att skolpersonal har kännedom om att RFSU har utbildningar.
- Att skolan har ekonomiska medel till inbokning av externa föreläsare.
- Att skolpersonal har en positiv bild av RFSU.
- Att läraren tar tag i och bokar in RFSU (tid att administrera bokning, besök med mera).
- Att föräldrar har en positiv bild av RFSU och inte utövar påtryckning på lärarna att inte anlita RFSU.

Kapitel 4

Vad ungdomarna har med sig i
sex- och samlevnadskunskap

I detta kapitel presenteras hur ungdomarna beskriver att de fått sex- och samlevnadskunskaper under sin tidigare skolgång och deras önskemål kring hur det ska vara. Det presenteras enbart utifrån ungdomarnas önskemål – utan koppling till läroplanen.

Tidigare sex- och samlevnadsundervisning

Majoriteten av ungdomarna beskriver att de **inte haft** någon sex- och samlevnadsundervisning under sin tidigare skolgång eller att den har varit **bristfällig**. Med **bristfällig** syftar de till:

- Hur den genomförts (exempelvis att det varit pinsamt och obekvämt).
- Att den innehållsmässigt varit begränsad (exempelvis att sex enbart kopplats till fortplantning).
- Att den saknat ett normkritiskt förhållningssätt.

Sammanfattar vi ungdomarnas beskrivningar av sin tidigare sex- och samlevnadsundervisning, saknas ett helhetsgrepp och en kvalitetssäkring av sex- och samlevnadsundervisningen i skolan. Citaten nedan beskriver hur ungdomarna beskrivit sin tidigare sex- och samlevnadsundervisning.

”På min högstadieskola var undervisningen väldigt heteronormativ och läraren var inte alls bekväm, tyckte det var pinsamt att prata om ämnet.”

”Vi hade i 3:an och 5:an. Det var vår lärare. Vi fick kolla på filmer. Det var om hur barn skapas. Inget om relationer.”

”Ingen undervisning på min högstadieskola. I biologin kom vi in mycket lite på det när vi pratade om människokroppen. Vår lärare var väldigt obekvämt i det.”

”För flera i min grupp var det första gången de hade sexualkunskap och det är alldeles för sent att först ha det i gymnasiets årskurs 2.”

Ett fåtal ungdomar har beskrivit att de på sin tidigare skola har haft en **bra** sex- och samlevnadsundervisning. Det har i dessa fall utgjorts av de som ser att de fått undervisning som varit innehållsmässigt bra och heltäckande. Det har också funnits de som beskrivit att de fått ta del av en bredd, exempelvis att de gått igenom sex och samlevnad i något skolämne samt att de fått besök av (exempelvis RFSU) eller själva besökt någon utomstående aktör (exempelvis ungdomsmottagningen).

Få har återkommande undervisning

Det är enbart i **undantagsfall** som ungdomarna har beskrivit att de haft **återkommande sex- och samlevnadsundervisning** under sin skolgång (vilket ligger i linje med att de flesta ungdomar uppger att de inte har haft eller att de haft en **bristfällig sex- och samlevnadsundervisning**).

Bra med besök till ungdomsmottagningen

Uppskattningsvis uppger lite fler än hälften av de intervjuade ungdomarna att de har fått **besöka ungdomsmottagningen** med skolan under sin skolgång. Något som de beskrivit som bra att ha fått göra, framförallt för att de nu vet var ungdomsmottagningen ligger, vilket gör det lättare för dem att kunna gå dit i framtiden om de skulle behöva det.

Flera har hänvisat till att det finns vissa innehållsmässiga likheter i ungdomsmottagningens information och RFSU:s pass (vilket de ser som positivt). Vissa har också, likt citatet nedan, beskrivit att de två passen kompletterar varandra väl.

"RFSU och ungdomsmottagningen blev en bra helhet, tycker jag. På ungdomsmottagningen fick vi en föreläsning. Med RFSU fick vi diskutera. Det var bra."

Styrka med flera sex- och samlevnadsundervisningsaktörer

Med utgångspunkt från ungdomarnas berättelser är vår slutsats att kunskaper, färdigheter och bekräftelse stärks av att sex och samlevnad tas upp i olika sammanhang och av olika aktörer. Exempelvis beskrev en grupp ungdomar som fått möjlighet att diskutera sex och samlevnad samt fått sex- och samlevnadsundervisning vid tre olika tillfällen (på ungdomsläger, på ungdomsmottagningen och RFSU:s baspass) att deras tankar runt sex och samlevnad byggdes vidare för varje gång.

I en tidigare studie vi genomfört kunde vi se liknande mönster av vikten av att det är fler aktörer som ingår i ungdomarnas ekosystem för sex-och samlevnadsundervisning.*

Avsaknad av kvalitetssäkring

Något som blir tydligt i ungdomarnas beskrivningar av sina erfarenheter från sina tidigare skolor är att många skolor bjuder in olika aktörer att föreläsa om exempelvis identitet och värderingar utan att dessa föreläsningar sätts in i eller ingår i ett sammanhang. Ofta sker det inte heller en kvalitetssäkring av aktörernas ståndpunkt eller att ståndpunkterna diskuteras med ungdomarna före eller efter föreläsningen.

*Etnografisk utvärdering av RFSU:s utbildningsinsats gällande "Sexualundervisning på lättare svenska". Stockholms läns landsting, Smittskydd Stockholm. Genomförd av Splitvision Research. 2016:45–47 samt 67.

Kunskapsläget bland ungdomarna före RFSU:s pass

- Kunskapsnivåerna varierar bland ungdomarna. Vi kan se att ungdomarnas egna erfarenheter och deras sätt att inhämta kunskap på varierar.
- Flera av ungdomarna uppger att de har övergripande kunskaper, men att de saknar fördjupad detaljkunskap, framförallt inom områdena STI, säkrare sex, smittspridning och lustanatomi. Vi kan även se att det finns brister i deras kondomkunskaper (är dock inte ett område ungdomarna själva beskriver att de saknar kunskaper i).
- När det gäller hbtq+ och ömsesidighet har, som vi ser det, ungdomarna ofta mer kunskap om dem än om ämnena som nämns i punkten ovan. Hbtq+ och ömsesidighet är dock ämnen som ungdomarna själva önskar diskutera än mer.
- Enligt ungdomarna själva så saknar de ofta konsekvenstänk och behöver hjälp med strategier.

Källor till kunskap

Internet och **kompisar** är enligt ungdomarna de källor där flest ungdomar får information och kunskap om sex och samlevnad. Bland de webbplatser som nämns finns RFSU, vårdguiden, UMO, Google och sidor där folk ställer frågor som exempelvis Flashback. När det gäller kompisar nämner ungdomarna dels att de kan fråga kompisar för att få reda på saker de undrar, de beskriver dels att de lär sig vad som fungerar och inte i samspelet med kompisarna.

För några utgör även **ungdomsmottagningen** en kunskapskälla. Flera av ungdomarna uppger ungdomsmottagningen som en tänkbar aktör de skulle kunna tillfråga om de hade några funderingar.

Föräldrar eller äldre syskon nämner vissa av de intervjuade eleverna (men långt ifrån alla) att de kan prata med om sex och samlevnad.

Vårdnadshavares roll i sex- och samlevnadsundervisning

Ungdomarna tror att många föräldrar ser det som skolans roll att ta upp sex och samlevnad med ungdomarna, vilket exemplifieras av citatet nedan:

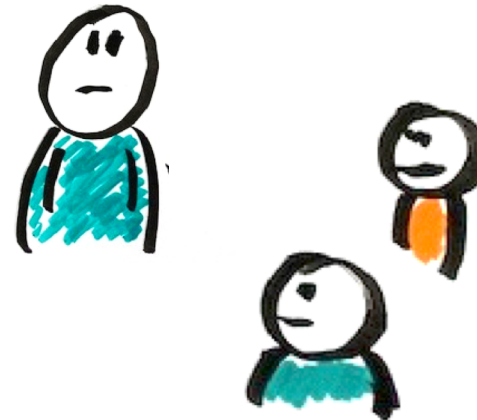
“Vi är ganska öppna att prata om det i min familj, men de förlitar sig nog på att skolan tar upp det.”

Flera av ungdomarna anser att det både är vårdnadshavarnas och skolans uppgift att ta upp sex och samlevnad med dem. Några ungdomar har, likt nedanstående citat, också uttryckt att det inte är alla ungdomar som har vårdnadshavare som kunskapsmässigt har möjlighet att prata om sex och samlevnad med sina barn och att det därför ligger på skolans ansvar att göra det.

“Det är skolans uppgift för att alla har inte en vårdnadshavare som kan (kunskap eller färdigheter) prata om ämnet med sina barn.”

Svårt att prata om sex och samlevnad

Enligt ungdomarnas beskrivningar har många föräldrar/vårdnadshavare svårt att prata med sina ungdomar om sex och samlevnad. Men även vissa av ungdomarna uttrycker att de skulle tycka att det var jobbigt om deras föräldrar skulle prata om sex och samlevnad med dem.

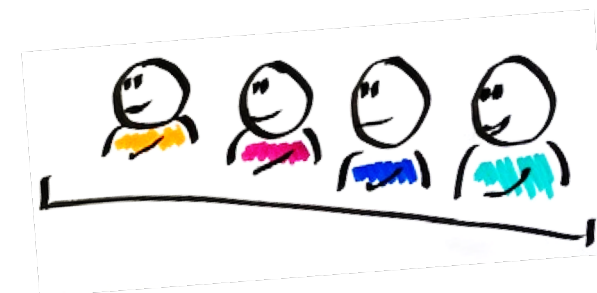
Ungdomarnas förslag på hur och när sex- och samlevnadsundervisningen bör ske

Flertalet av ungdomarna uttrycker att det vore bra att introducera sex och samlevnad på ett **enkelt sätt** i tidig ålder i skolan (årskurs 4) för att det ska vara **naturligt** att prata om och inte pinsamt och tabubelagt. Många nämner att det borde ske runt årskurs 4, någon enstaka tänker att det är bra att introducera ämnet redan på förskolan. Sedan "växlas undervisningen upp" (och tar upp mer invecklade saker alternativt ämnen som passar för den åldern) ju äldre eleverna blir. Se illustration på nästkommande sida.

Flertalet ungdomar efterfrågar **kontinuerlig** sex- och samlevnadsundervisning, det vill säga att de får möjlighet att ta del av undervisningen vid flera tillfällen utspritt över skolgången (för möjlighet att kunna repetera och fördjupa sina kunskaper).

Ungdomarna beskriver att det är bra att ta upp olika områden inom sex och samlevnad i olika årskurser (se även illustration på nästkommande sida).

Ämnen som ungdomarna ser är viktiga att ta upp och diskutera i låg- och mellanstadiet är exempelvis att det är **ok att gilla vem du vill** och **samspel och ömsesidighet**. Det sistnämnda är något som de ser är viktigt att ta upp jämt - på såväl låg-, mellan-, högstadium som gymnasium. De ser att en kan börja prata om **identitetsfrågor** i låg- och

mellanstadiet (kanske redan i förskolan) för att i högstadieåldern växla upp och diskutera **identitet och sexuell läggning**. Likaså ser de att en kan börja prata om **relationer och kärlek** i lågstadiet för att växla upp och diskutera **relationer, kärlek och sex** i högstadieåldern.

Flera av ungdomarna uttrycker att det i årskurs 6 är bra att börja prata om vad som händer i kroppen vid **puberteten** både för killar och tjejer. De ser även att det är viktigt att diskutera om **porr** i årskurs 6–8.

Högstadiet är, enligt ungdomarna, en bra period att ta upp mer fördjupade sex- och samlevnadskunskaper på. I tidigare årskurser fnittras och skojas ämnet lätt bort, menar de, men i den här åldern ser de att de som elever är mer mottagliga.

Ungdomarna efterfrågar motsvarande sexualupplysning som RFSU genomför med baspassen under årskurs 7–9 samt i årskurs 1 och 2 på gymnasiet.

Önskar gärna ha flera pass

Flertalet ungdomar efterfrågar sex- och samlevnadsundervisning vid flera tillfällen utspritt över tid, så att de får fördjupning men också så att de blir påmind om kunskapen. Detta är en period då det händer mycket i deras liv vad gäller utveckling av kroppen och med relationer, vilket gör att ungdomar tar till sig olika delar av innehållet vid olika tillfällen. Över tid får de med sig mer kunskap och erfarenhet, vilket gör att de lyssnar på och tar till sig passens innehåll på olika sätt för varje gång de får ta del av dem.

Önskemål om vad som ska tas upp när

Identitet viktigt att ta upp och diskutera i lågstadiet, mellanstadiet. Kanske inte känner sig hemma i sin kropp. Känner sig som någon annan.

Bra att veta att det är ok att gilla vem du vill.

Sexuell läggning är bra att diskutera i årskurs 4-5, men anpassat för åldern.

»» Identitet och sexuell läggning

Innehållet i RFSU:s **baspass** passar högstadiet och gymnasiet.

Årskurs 6
Viktigt att få kunskap om vad som händer i kroppen vid **puberteten** både för tjejer och killar. Mens och menssmärta. Ens lärare kan hålla i det.

Porrt är bra att diskutera i årskurs 6-8.

Viktigt att få undervisning i årskurs 8-9.

»» Relationer och kärlek

»» Relationer, kärlek och sex

Samspel och ömsesidighet alltid viktigt att ta upp

Årskurs 4

Årskurs 6

Årskurs 7

Årskurs 8-9

Årskurs 1-2

Låg- och mellanstadiet

Högstadiet

Gymnasiet

Kapitel 5

Ungdomarna om baspasset

Kapitlet är uppdelat i sju avsnitt: inför baspasset, "RFSU-pedagogik", professionella informatörer, det praktiska upplägget, ett bra tillvägagångssätt, efter baspasset samt vad ungdomarna saknade och ville ha mer av.

Analysen och presentationen utgår enbart ifrån ungdomarnas beskrivningar och inkluderar därmed inte RFSU:s intentioner med baspasset.

Vad ungdomarna har fått med sig från baspasset i form av kunskaper, färdigheter och bekräftelse presenteras i kapitel 2, *Effekten av baspasset – Gör den skillnad i ungdomars liv?*

Inför baspasset

Majoriteten av ungdomarna hade ingen tydlig bild av vad RFSU är och kopplade dem till kondomtillverkare och/eller några som arbetar med sex- och hbtq-frågor/information. Några enstaka refererade till att RFSU och ungdomsmottagningen var desamma. Några av ungdomarna kände väl till RFSU:s verksamhet.

Majoriteten av ungdomarna hade inte reflekterat över att RFSU skulle komma och hålla i ett sex- och samlevnadspass och några kommenterade sina förväntningar eller farhågor inför passet enligt citaten nedan:

"Jag trodde bara att det skulle vara en vanlig lektion. Men det var mycket intressantare. Vi fick sitta och prata."

"Många gick runt och ojade sig innan vad som skulle hända och sedan när de kom dit så 'ahha jag trodde det skulle vara så här' ..."

"Jag trodde att de skulle ställa privata frågor."

"Jag hade låga förväntningar på grund av sexualkunskapen i sexan. Men det var så skönt. Man märkte direkt att hen var så lugn så då blev alla avslappnade och vågade prata. Så var det skönt att det var övningar så att man själv fick göra, vara delaktig. Och det känns också mindre stelt om vi får vara med och göra övningarna och inte bara sitta och lyssna, utan vara med och tänka och tycka. Det tyckte jag var jättebra."

"Jag trodde de skulle prata mer om sex och positioner och så pratade de mer om sexualiteter. Jag trodde det skulle vara 'så här' och så var det annorlunda. Vi fick inte veta något innan, vad de skulle prata om. Vi brukar få veta innan, på våra vanliga lektioner, vad vi ska gå igenom."

“RFSU-pedagogik”

Ungdomarna beskriver sättet som baspasset genomfördes på (pedagogiken) som en process där det varvades:

- Presentation av fakta
- Övningar
- Diskussion
- Reflektion
- Mer fakta

De beskriver att processen leder till att de kommer ihåg det de lärt sig mer än om de bara skulle fått en faktagenomgång. Många av ungdomarna beskriver att tillvägagångssättet bidrog till en process där de reflekterade och i vissa fall även ifrågasatte sina attityder, värderingar och beteenden.

“Informatören ställde frågor till oss och lät oss fundera lite och gick inte bara igenom allt på tavlan.”

“Det skapades ett bra klimat i gruppen genom lekar och gjordes mer vardagligt.”

Vid flera av passen upplevde ungdomarna att de kunde påverka vilka ämnen de skulle diskutera (positiv upplevelse).

Vid våra observationer av passen kan vi se att trots att informationspassen följer en tågordning och ett fast innehåll, så lyckas informatörerna på ett skickligt och inkluderande sätt skapa ett klimat där ungdomarna upplever att de har möjlighet att vara medskapande. Att de exempelvis genomför övningen med sexassociation i början av passet tror vi stärker denna upplevelse.

I ungdomarnas beskrivningar om baspasset och informatörernas sätt att arbeta återkommer sex förhållningssätt/ansatser:

1. Att de **inte var kategoriska och dömande**, utan att frågor diskuteras och nyanseras med stöd av informatören. Inte monolog utan dialog.
2. Att det finns ett **inkluderande perspektiv**, där ungdomarna och deras erfarenheter tas med i diskussionen.
3. Att det finns ett **normkritisk perspektiv**, där alla blir inkluderade oberoende av biologiskt kön, identitet, sexuell läggning och erfarenhet.
4. Att det är **lättillgängligt**, både kunskaps- och språkmässigt.
5. Att det finns ett **gemensamt utforskande**, där informatören i linje med ovanstående punkter leder ungdomarna till att diskutera relationer och sexualitet.
6. Något som vi också ser finns med, men som ungdomarna inte själva uttryckligen beskriver, är att det finns ett **lustbejakande** angreppssätt som fokuserar på att sexualitet är positivt.

Professionella informatörer

Informatörerna har fått övervägande positiva beskrivningar av ungdomarna. De beskriver informatörerna på följande sätt:

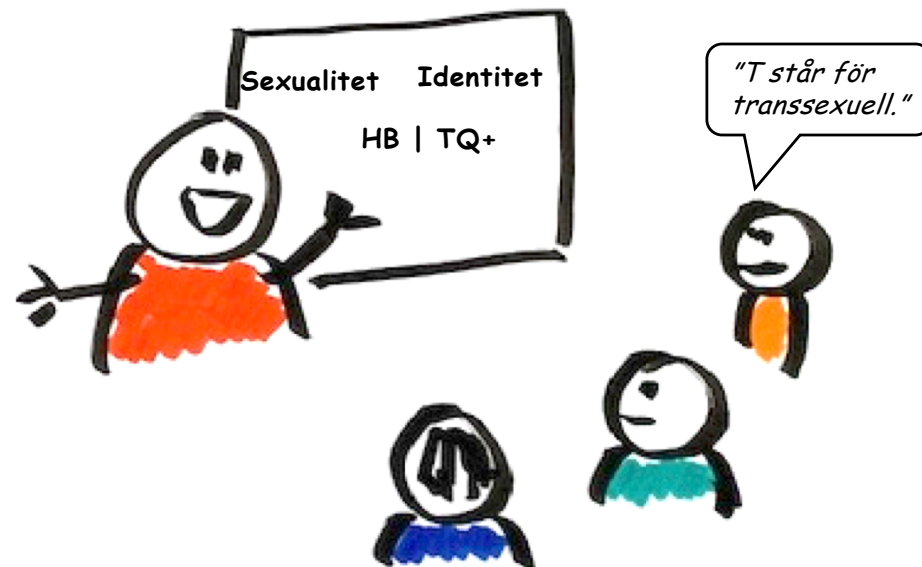
- En expert (professionell), någon som arbetar med området (i positiv bemärkelse).
- Kunniga i ämnet.
- Har ett lättillgängligt språk.
- Normkritiska, inkluderande (både i hur de uttrycker sig och hur de låtar alla i gruppen delta).
- Positivt att de är unga (rätt ålder; inte som ett äldre syskon och inte som en lärare).

Nedan följer tre citat som visar på den professionalitet som informatörerna uppvisar.

“Undervisningens innehåll var på en bra nivå. Hen [informatören] gjorde att det inte var stelt. Hen var helt bekväm att prata om det. Hen lättade upp stämningen så att det blev bekvämt för alla att prata om det. Hen var inkluderande. Hen visste vad hen pratade om.

“RFSU-informatören visste hur man gör för att få alla delaktiga.”

“Hen [RFSU-informatören] var hur bekväm som helst att prata om ämnet. Risken är att om läraren håller i det och hen är obekvämt att hålla i det så blir det jobbigt.”

Det praktiska upplägget

När det gäller det praktiska ramverket för passen är ungdomarna nöjda med upplägget. Det enda som skiljer sig åt är inställningen till om skolpersonal ska vara med på passet eller inte (se förtydligande nedan).

Följande säger ungdomarna om det praktiska upplägget:

- Genomgående lyfter ungdomarna hur **bra det är att det är någon som kommer "utifrån" och håller passet**. Det handlar om att det är någon som de inte har en relation till. De betonar också vikten av att det är en person som **känner sig bekväm och trygg med att prata om ämnet**. De menar att om det är en ordinarie lärare som håller i passet, som själv tycker att det är pinsamt, blir det även pinsamt för ungdomarna.

Följande citat illustrerar ungdomarnas beskrivningar:

"Man kanske inte heller vill prata så öppet om sex och samlevnad med sin lärare som man sedan ska ha i flera år som lärare i andra ämnen."

"Vår ordinarie lärare, biologiläraren känner oss bättre, vilket också gör att det blir konstigt att få undervisning av hen."

- Så som passen är utformade (pågår i **120 minuter, inklusive en kort rast**) **upplever ungdomarna som bra**. Majoriteten hade gärna diskuterat ämnet mer, men de tycker i så fall att det skulle vara bättre om informatören kommer tillbaka och håller ytterligare ett pass vid ett senare tillfälle. (Om RFSU höll ytterligare ett pass skulle de önska att det hade likvärdigt upplägg som gick djupare in i ämnet, alternativt att de fokuserade mer på relationer och situationsbaserade diskussioner.)
- **Bra med blandade grupper (ej uppdelat på biologiskt kön)**. Samtliga ungdomar har starkt betonat att det är viktigt att sex- och samlevnadsundervisning sker i blandade grupper. Några berättar att de vid tidigare åldrar blivit indelade i grupper baserat på biologiskt kön och upplevt att det både begränsar kunskapsintaget och diskussionerna samt även att det i vissa fall blir kränkande.
- Det råder **delade meningar om ungdomarna tycker att skolpersonal ska vara med på passet eller inte**. De som inte tycker att skolpersonalen ska vara med tycker att det begränsar diskussionerna och påverkar gruppdynamiken negativt, medan de som tycker att skolpersonalen ska vara med främst argumenterar för att det är kunskapshöjande för skolpersonalen. I dag är det fritt för skolpersonal att vara med. RFSU ber skolpersonalen själva att avgöra baserat på vad de tycker är bäst för eleverna. Vår upplevelse från de fall där vi varit med är att lärarna har gjort en avvägning om det lämpar sig och innan de deltar har de stämt av med eleverna om de tycker att det är okej. Vi ser dock att det i vissa fall sätter de ungdomar som tycker det är olämpligt men som har svårt att stå upp för sina egna känslor eller åsikter i en knepig situation.

Mot bakgrund av ovanstående resonemang och med hänsyn till ungdomarna rekommenderar vi att lärarna inte deltar på passet (om det inte finns omständigheter som gör att lärare bör vara med).

- **Halvklass (cirka 15 personer) är en lämplig gruppstorlek.** Upplägget med halvklass gör att de känner sig trygga och ger också alla möjlighet att delta i diskussioner.
- **Grupsittning (ring, stolssittning) fungerar bra.**
- **Positivt med länkar, men gärna digitalt.** Under passet i dag så skriver informatören upp relevanta länkar på tavlan. Ungdomarna tycker att det skulle vara bättre om dessa länkar i stället förmedlades och fanns tillgängliga i skolans digitala läroplattform.

Ett bra tillvägagångssätt

Ungdomarna beskriver att det är en bra avvägning på passet där de både får röra på sig, reflektera, vara delaktiga samt får en bra genomgång (information).

Informatörerna anpassar innehållet (kunskapsområden, frågeställningar och övningar) på ett mycket professionellt sätt utifrån varje klass. Detta framgår från både ungdomarnas beskrivningar och de observationer vi gjort av baspassen. Informatörerna har en fast tågordning (i vilken ordning områden ska tas upp samt när diskussioner och övningar ska genomföras) att förhålla sig till. Men de lyckas ändå genomföra det på ett sätt så att ungdomarna upplever att de har möjlighet att vara delaktiga och samskapa genom att bidra med kunskap och reflektioner under passet.

Sammanfattar vi det ungdomarna beskrivit av hur övningarna och de olika momenten genomförts så fick de exempelvis ta ställning till om ett påstående var sant eller falskt (exempelvis "Klitoris är 2 cm lång") alternativt ta ställning utifrån ett åsiktsområde (exempelvis "Kärlek är viktigt i livet"), alternativt associera kring ordet sex. Därefter fick de diskutera och reflektera kring ämnet, ibland fyllde informatören på med än mer fakta. Exempelvis om de kommit in och pratat om relationer i en övning så kanske informatören fördjupade diskussionen för att i slutet även leda över diskussion till *samspel* och *ömsesidighet*.

Ungdomarna beskriver att de i de olika övningarna och momenten först fick diskutera utifrån sina tidigare kunskaper eller antaganden alternativt från sin inställning till frågan för att sedan erhålla mer kunskaper och därefter fick de möjlighet att på nytt reflektera kring frågorna på ett nyanserat sätt, vilket gjorde att de lättare kunde ta till sig kunskapen.

Något som ungdomarna lyfte inverkade till att majoriteten av ungdomarna deltog aktivt på passet var dels att informatören var tydlig med förhållningsregler och hade en ödmjuk och respektfull framtoning, dels att de inledde med en övning där samtliga ungdomar fick avsluta en "neutral" mening (exempelvis "Sommaren är bra för att...").

Ungdomarna lyfte att **samspel** och **ömsesidighet** var ett av de viktigaste områdena på passet. Parallellt relaterar de även till diskussioner runt **må bra-känsla**, att det ska kännas bra före, under och efter en intim eller sexuell relation.

Även diskussionen runt att **sex kan vara så mycket mer än "KIF"** är något som många ungdomar lyfter som en av de viktigaste behållningarna från utbildningen. Flera beskriver också att de känner sig bekräftade då deras sexpraktik är inkluderad i undervisningen samt att den också gav ett vidgat perspektiv på vad som kan inkluderas i att "ha sex".

Efter baspasset

Några elever beskriver att de har pratat med klasskompisarna efter passet – mest om kondomer. Några enstaka berättade att de gått till skolsyster eller kuratorn och bitt om kondomer efter passet.

Några har nämnt för sina föräldrar att RFSU var där, men inte pratat något mer än så om det hemma.

Lärare och mentorer på skolan har frågat hur det var. Här följer några citat som exemplifierar.

"Det var fler efter passet som vågade prata om det än det var innan. Det var mindre farligt, mer ok att prata om det efter passet."

"Jag började använda orden 'kuk' och 'fitta' mer. Det bara blev så. Jag använde det mer som skällsord [förstärkningsord] tidigare."

"I omklädningsrummet har ytterligare 2-3 vettiga personer bland tjejerna börjat vara mer öppna i omklädningsrummet och i duschen efter passet. 'Fight me if you think I am äcklig'."

"Vi pratade direkt efter med varandra och alla ville byta kondomer. Vi pratade också med varandra om saker från passet som vi inte vetat om."

"Lärarna har också försökt prata med oss, ställa frågor. Vår mentor och vår SO-lärare. Hon är mer rakt på, vilket är bra. Vår mentor är mer nervös."

Vad ungdomarna saknade och ville ha mer av

Nästan samtliga ungdomar som vi intervjuat (både i högstadiet och gymnasiet) efterfrågar att RFSU ska komma tillbaka och ha fler pass med dem så att de kan få repetition och fördjupning.

Innehåll på passet som ungdomarna gärna hade pratat mer om

Det är främst fyra av de områden som togs upp på passet som ungdomarna gärna sett hade fått ett större utrymme.

Porr

Ungdomarna hade önskat diskutera porrberoende, hur ungdomar påverkas av att se på porr samt mer om positiva och negativa delar med porr. Flera av ungdomarna beskriver att bilden av porr i deras vardag ofta ensidigt beskrivs som något negativt, omoraliskt och felaktigt. De hade önskat ytterligare diskussioner på det nyanserade sättet som var på baspasset. Följande citat illustrerar ungdomarnas beskrivningar:

“Allt jag kan om sex kommer från porr.”

“Är jag dum som kollar på porr, är det olagligt?”

“Man kan hitta inspiration – Oj, jag visste inte att man kan göra så...”

“Att man kan se att det inte är något fel på en. Att det finns andra som också gillar det, till exempel fötter.”

De tre andra områdena är:

- **Samspel och ömsesidighet**
- **Sexuella trakasserier och övergrepp**
- **Relationer och kärlek**

Inom dessa tre områden efterfrågar ungdomarna både mer fakta, men också att få ta del av strategier för hur de kan hantera olika situationer som uppstår. De ger förslag på att områdena skulle kunna diskuteras utifrån korta berättelser situationer eller seriestrippar där de med stöd av informatören diskuterade olika handlingsalternativ. Följande citat illustrerar ungdomarnas beskrivningar:

“Önskade mer om ja- och nej-signaler. Gärna om trakasserier vad som är över gränsen och vad som inte är det.”

“Om kroppen vad som händer, om känslor hur man känner, kärlek. Att nej är nej. Vi pratade lite om me too, men hade gärna pratat mer (det blev stressigt).”

“Vi kom exempelvis in och pratade om förhållande. Det hade varit intressant att gå vidare och diskutera.”

“Det är mycket krav på att du ska veta din identitet och vilket kön du ska ha och vill ha sex med för resten av ditt liv eller om du inte vill ha sex. Vi nuddade det bara, men kom inte in på djupet på detta.”

“Vi pratade om identitet och läggning, men hade gärna pratat mer om att det kan svänga över tid.”

Innehåll på passet som ungdomarna saknade

Följande områden har flera omnämnt att de saknade som innehåll på baspasset.

- Känner sig osäkra kunskapsmässigt om **könssjukdomar**. De hade önskat information om fler könssjukdomar än bara klamydia och mer om symptom och vad som händer om de får en könssjukdom.
- **Abort**. Vad händer vid en abort? Vad händer efteråt? Hur går det till?
- I de grupper där de inte hade **diskuterat porr** efterfrågades den diskussionen. Vad är positivt och negativt med porr? Hur påverkar den?
- **Sexuella trakasserier fysiskt eller verbalt**. Hur kan och ska de hantera dessa situationer?
- De ungdomar som deltog på det tidigare upplägget med ett **90-minuterspass** istället för 120 minuter **saknade tid att hinna diskutera** och gå igenom innehållet ordentligt. (Av de nio skolor som ingått i undersökningen var det två skolor där baspasset genomfördes enligt det tidigare upplägget med ett 90-minuterspass.)

Några ungdomar har också omnämnt att de saknade information på baspasset om:

- Hur p-piller påverkar ens kropp.
- Andra preventivmedel än kondom.
- Mens och hur det kan påverkar ens kropp.

Ett område som vi ser att flera av ungdomarna saknade kännedom om var att ungdomsmottagningen har tystnadsplikt gentemot deras vårdnadshavare om de skulle genomgå en behandling av STI eller göra abort.

Kapitel 6

Skolpersonalens perspektiv på baspasset och sex- och samlevnadsundervisning

Skolpersonalens syn

Detta kapitel är rapportens enda som inte utgår från ungdomarna utan som baseras på skolpersonalens perspektiv. I kapitlet presenteras skolpersonalens resonemang kring baspasset, läraröverlämning, införsäljning och bokning av pass samt behovet av fortbildning för skolpersonal.

Om baspasset

Skolpersonalen beskrev att RFSU:s pass är bra. De upplevde att:

- Passet innehåller flera viktiga områden: exempelvis anatomi, samspel och ömsesidighet, heteronormen, relationer och kärlek.
- Det för ungdomarnas skull är bra att någon utomstående, som ungdomarna inte har en relation till, kommer och pratar om sex och samlevnad. Detta så de har möjlighet att "friare" kunna prata om sex och samlevnad med någon som de inte kommer träffa kontinuerligt framöver.
- Det var positivt att deras elever uppskattat RFSU:s pass. Eleverna hade beskrivit för dem att de såg att innehållet var relevant och att det var en bra blandning mellan övningar, undervisning, reflektion och diskussion.

De upplevde även att RFSU:s informatörer:

- Hade ett förhållningsätt till både ungdomar och ämne som var positivt.
- Hade en bra pedagogik (övningar, öppningar, angreppssätt) för att prata om ämnet.
- Hade ett avslappnat samtal med ungdomarna och de såg även att det var bra att eleverna fick möjlighet att diskutera med varandra.
- Var proffsiga, kunniga och inkluderande med bra bemötande.

Nedan följer några citat som exemplifierar hur lärarna har resonerat.

"Det kan vara en poäng att ha en annan person än deras vanliga lärare som betygsätter dem [som genomför passen]. Nu brukar jag inte betygsätta sex och samlevnad annat än något mindre förhör på könsorgan. Annars dömer jag dem inte, det är mer i diskussionsform. Men jag tror ändå, för man har en relation och vi träffas kontinuerligt, så jag tror de kan tycka att det är skönt att det är någon utomstående som kommer. Så det finns en poäng i bara det då."

"De [informatörerna] var duktiga att prata. Lugna och naturliga. Att det var vuxna som är öppna att prata om det. Att man kan vara naturlig när man pratar om det. Väldigt proffsiga."

En eller flera skolmedarbetare var med och observerade hela eller delar av RFSU:s pass på två av fem högstadieskolor och tre av fyra gymnasieskolor. Detta främst för att lära sig hur de kan ta upp sex och samlevnad på ett bra sätt. De som valde att inte vara med gjorde det främst för att eleverna skulle ha möjlighet att kunna prata friare med en person de inte har en relation till.

På de skolor som haft 90-minuterspass, kommenterade skolpersonalen att det kändes som för kort tid i förhållande till den mängd information som passet skulle innehålla. Skolpersonalen på de skolor som haft 120-minuterspass ansåg att passen var lagom långa.

Vad skolpersonalen önskar lägga till

Ämnen som skolpersonalen lyfter att de saknade (eller som gärna får läggas till) på passet listas nedan. Det lärarna uppgav var framförallt ämnen de såg var viktiga med utgångspunkt från ungdomarnas vardag kopplat till sexualitet och relationer, inte sådant som direkt kopplades till passet.

- Vad som händer när en skickar bilder/lägger ut bilder på internet.
- Sexuella trakasserier.
- Övergrepp på internet, uppvaktande på internet (gromning).
- Sex första gången (enbart högstadielärare som nämnt).

Ämnen som skolpersonalen lyfter gärna hade fått **diskuteras än mer:**

- Positivt och negativt med porr.

Några av lärarna rekommenderade att informatörerna under passet går in på RFSU:s webbplats och visar innehåll och länksamling för eleverna, då de tyckte att det fanns mycket bra material där.

Flera bland skolpersonalen har ställt sig positiva till att lägga ut länkinformation från RFSU på skolans läroplattform (under förutsättning att det är officiella länkar de kan ställa sig bakom), så att ungdomarna lättare kan komma åt den.

Effekter som lärarna ser efter passet

De effekter skolpersonalen (på både högstadium och gymnasium) beskriver att de sett efter RFSU:s pass är:

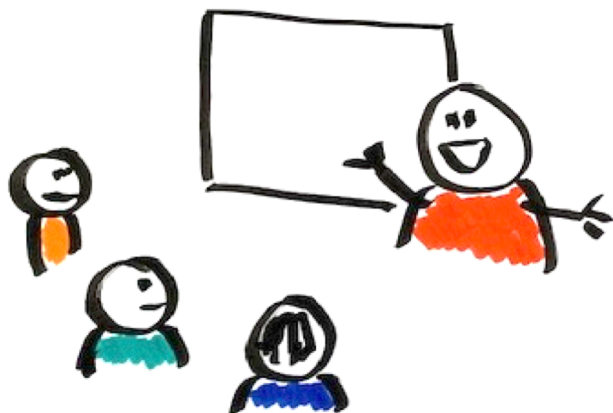
- Att några elever har ställt lite frågor till dem efter passet.
- Att några elever har hörts diskutera ämnet sinsemellan i korridoren (skolpersonalen har "överhört" spontandiskussioner).
- Att några elever har slutat använda "kuk" och "fitta" som skällsord eller tilltala varandra med "bög" efter passet.

En av lärarna (på en av skolorna där baspasset kompletterats med ett Vill du?-pass) lyfte att för en av grupperna hade det under passet blivit heta diskussioner kring homosexualitet. Hen reflekterade över att det efter passet hade skett en viss förflyttning bland vissa av eleverna som har homofoba åsikter. *"Det kvarstår en hel del arbete, men det har påbörjats en diskussion och det finns en medvetenhet i gruppen att man får tycka vad man vill men man får inte uttrycka vad man vill."*

Vad lärarna själva tar med sig från passet

Den skolpersonal som var med på hela eller delar av passen nämner främst att de tar med sig följande från baspasset:

- Hur de kan prata om ämnet sex och samlevnad.
- Hur de kan göra övningar och använda öppningsmeningar för att kunna landa rätt i ett samtal/diskussion.
- Pedagogiska knep som de kan använda inom andra ämnesområden än sex och samlevnad.

Läraröverlämning

Efter att baspassen på skolan är genomförda har informatörerna och berörd skolpersonal ett kort möte, en läraröverlämning, där de går igenom vad som tagits upp under passet och om det är någonting specifikt lärarna behöver veta för att kunna följa upp berörd klass på ett bra sätt efteråt.

Läraröverlämning har genomförts på nästan samtliga skolor.

Vad skolpersonalen ser som viktigast att få reda på vid läraröverlämningen

Skolpersonalen uttrycker att det är viktigt för dem att ta del av läraröverlämningen, oavsett om de själva varit med på passet eller inte.

De uttrycker även att det viktigaste för dem att få reda på vid läraröverlämningen är:

- Om det har hänt någonting på passet som de bör känna till.
- Om det var någonting i innehållet som väckte frågor och diskussioner för respektive grupp.
- Vad de har pratat om på passet innehållsmässigt, så de vet vad de behöver gå igenom i sin undervisning sedan.

Följande citat illustrerar skolpersonalens beskrivningar:

”Samtalet med RFSU-informatörerna efter passet är viktigt. Viktigt att få reda på vad som har diskuterats. Vilka frågor som har kommit upp som vi som lärare behöver ta tag i efter informationspasset. Vi behöver veta vad vi ska fortsätta med efter deras pass.”

”Vi fick med oss att det i vissa klasser inte hade varit helt okej inställning eller bemötande runt hbtq-frågor. Där eleverna hade varit direkt kränkande. Detta är jätteviktig information för oss att få till oss, så att vi kan arbeta med frågorna. RFSU:s feedback på läraröverlämningen skedde med den hos oss som är ansvarig för elevhälsan som sedan tog med sig det och presenterade det på vårt EHT-möte [elevhälsoteam-möte].”

”Viktigt att få reda på vad som stuckit ut och vad vi ska fortsätta med, speciellt eftersom vi inte är med på passet. Skönt att vi vet vad gruppen har diskuterat och inte vad specifika elever har sagt. Det gör att det blir lättare att på gruppnivå hantera frågorna som dykt upp, utan att behöva känna att det är specifika elevers. Bra att få veta vad det var som triggade igång diskussionerna i gruppen.”

Införsäljning och bokning av pass

Beskrivning av förutsättningarna

Vi kan se att kunskap och kännedom om RFSU:s utbud skiljer sig åt bland skolpersonalen på de olika skolorna.

Skolpersonalen får främst kännedom om RFSU:s utbud via kollegor, genom att de själva söker upp information om RFSU eller att de blir kontaktade av RFSU. I vissa fall saknas kunskap om RFSU:s utbud av utbildningar.

Vi har fått beskrivet för oss att många (cirka hälften) av lärarna har en begränsad kostnadsram att ta hänsyn till vid inbokning av externa aktörer. För dem kan en kostnad på runt 1 500 SEK vara svår att hantera.

För lärarna är sex och samlevnad ett av många områden de ska undervisa i, enligt läroplanen. I många fall är det, även om de ser det som viktigt, ett område som i förhållande till andra kunskapskrav faller bort och något som enbart hamnar på biologiläraren i en kontext där de pratar om fortplantning och människokroppen.

För lärarnas del är det många olika kontakter de behöver göra och aktiviteter att planera in. Detta gör att även om de har tänkt boka in RFSU så blir det inte av. Deras arbete underlättas med att RFSU kontaktar dem och erbjuder sina tjänster. Och när de söker informationsmaterial för att själva kunna undervisa i sex och samlevnad skulle deras arbete underlättas om det fanns ett samlat kvalitetssäkrat material att tillgå.

Viktiga datum för skolpersonalen – att tänka på vid införsäljning och bokning

Vid införsäljning och bokning har skolpersonalen beskrivit nedanstående hållpunkter som viktiga för dem.

- April–maj är en bra tid att kontakta skolorna angående information om pass som ska genomföras under hösten alternativt kommande vår, då många önskar ha en god framförhållning.
- I början av augusti, 1–2 veckor innan skolan börjar, sätts höstens schema.
- Under december månad planerar de in vårens schema.
- I december–januari sätts även budgetåret (en del skolor skiljer på verksamhetsår och budgetår). Ska utbildningen genomföras under kommande år behöver de budgetera för kostnaderna.

Majoriteten av dem vi intervjuat önskar genomföra sexualupplysningspassen en bit in på terminen så att eleverna är trygga med varandra och att de haft tid att lära känna varandra om det kommit någon ny till klassen.

Majoriteten föredrar också att ha passen under våren, men det finns även de som önskar att genomföra dem i slutet av höstterminen (kopplat till planeringen för när de läser om kroppen och fortplantning i biologin).

Några av skolorna förlägger passen i samband med att de har temaveckor om alkohol, narkotika, tobak, sex och relationer.

De skolor som inte har hunnit planera in i förväg beskriver att de har möjlighet att mer spontant boka in pass. Vid dessa tillfällen uppger de att det är bra att ha en månads framförhållning.

Barriärer vid passbokning

Sammanfattningsvis uttrycker skolpersonalens beskrivningar sex barriärer (utan inbördes ordning) vid passbokning. Det gäller:

1. Avsaknad av kännedom om att RFSU genomför pass.
2. Avsaknad av förståelse för värdet av att en extern aktör (som inte har en relation med eleverna) kommer och pratar med eleverna om sex och samlevnad

3. Skolpersonalen har svårt att få tid över till att "ta tag i" och boka in pass (nutidsfällan). Samtliga bland skolpersonalen har uttryckt att de uppskattar att bli kontaktade av RFSU gällande passen. Detta då de själva i sin arbetsvardag konstant har många frågor och områden att hantera och ta beslut om.
4. Kostnadsfråga — För drygt hälften av skolpersonalen på de skolor vi varit ute på utgör kostnadsfrågan en barriär för deras möjlighet att boka in en extern sex- och samlevnadsundervisning. Det gäller oberoende av om skolorna drivs i privat eller kommunal regi.
5. Tidsaspekt — Lärare upplever att det planeringsmässigt kan vara svårt att få in ett baspass på 120 minuter så att flera olika klasser ska kunna få undervisning i nära anslutning till varandra. För att det ska vara möjligt att genomföra 120-minuterspassen krävs ofta att undervisningen förläggs utanför lärarens eget schema, vilket kräver koordinering med andra lärare (schemabrytande aktiviteter).
6. Skolpersonalen begränsas då de själva har en felaktig bild av RFSU alternativt att de har åsikter som inte är förenliga med den värdegrund RFSU har alternativt det opinionsarbete som RFSU bedriver. Även föräldrar kan utöva påtryckning på lärare om deras åsikter inte ligger i linje med RFSU:s opinionsarbete.

Vikten av fortbildning

Utifrån skolpersonalens och elevernas beskrivningar kan vi se att det finns ett behov av utbildning även för skolpersonalen inom området sex och samlevnad. Resultatet ligger även i linje med Skolinspektionens granskning "*Sex- och samlevnadsundervisning*" (2018).

Baserat på intervjuer med lärarna framkommer det att:

- Sex och samlevnad inte ingick i utbildningen när flertalet av dem tog sin lärarexamen.
- Det inte har funnits någon form av fortbildning i sex och samlevnad för de lärare som tog examen i enlighet med den tidigare läroplanen, utan det har varit upp till dem själva att inhämta den kunskapen.
- Främsta källorna för inhämtning av kunskap om sex och samlevnad som nämns är böcker, internet och fortbildningstillfällen arrangerade av externa aktörer, exempelvis läromedelsdistributörer och frivilligorganisationer.
- Skolans sex- och samlevnadsundervisning bygger på respektive lärares eget engagemang, där de själva tar fram och skapar det undervisningsmaterial som behövs.

- Ungefär hälften av lärarna beskriver att de känner sig obekväma med att själva undervisa i sex och samlevnad. Framförallt utifrån att de sociala och kulturella delarna känns som ett minerat område där det är lätt att "trampa fel". Detta främst då:
 - De upplever sig sakna tillräckliga kunskaper i ämnet för att kunna undervisa.
 - De upplever att det är obekvämt och genant att prata om sex och samlevnad med eleverna.
 - De upplever att de saknar metoder för att kunna undervisa i ämnet.

Olika behov beroende på inställning till att själv undervisa i ämnet

Det lärarna har behov av gällande fortbildning om sex och samlevnad skiljer sig åt beroende på deras inställning till att själva undervisa i sex och samlevnad.

- De som själva kan tänka sig att undervisa i ämnet arbetar ofta för att på olika sätt stötta eleverna och ge dem en bred bas att stå på.

Dessa lärare har behov av att ta in en extern, utomstående aktör som genomför pass (som ett komplement till sin egen undervisning). De kan också behöva stöd i form av tips på metoder och upplägg vid sex- och samlevnadsundervisning och påfyllnad av fakta och information om nya begrepp.

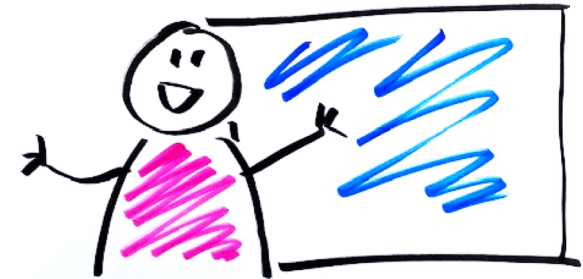
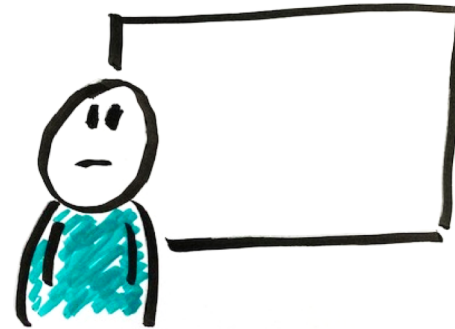
- De som känner sig obekväma med att undervisa i ämnet.

Dessa lärare har behov av att bli mer trygga med de sociala och kulturella delarna av sex och samlevnad. De skulle exempelvis behöva stöd i form av att gå en utbildning i hur en lär ut sex och samlevnad med "RFSU-pedagogik", inklusive relevant kunskap att lära ut.

Lärarnas fortbildningsbehov

Baserat på lärarnas beskrivningar kan vi se att lärarna behöver stöd i form av fortbildningar som ger dem förstärkning av kunskaper i sex och samlevnad men också pedagogik så att de blir tryggare i att själva kunna undervisa i ämnet. Fortbildningsbehovet utgörs av följande:

- Utbildning till dem som ska **undervisa i sex och samlevnad** i form av inspirationsföreläsningar och färdiga utbildningskoncept (att lära ut sex och samlevnad med RFSU-pedagogik).
- Utbildning till hela **lärolag** i hur en arbetar med normkritiskt förhållningssätt, inklusive utbildning i att prata och informera om sex och samlevnad.
- Stöd till skolpersonalen så de kan höja sin kompetens så att de på skolan kan **väva in** sex och samlevnad i sitt **värdegrundsarbete**.
- Inspirationsföreläsning för skolledare om hur lärolag kan arbeta med normer och normkritik.
- **Stödmaterial** till de lärare som behöver stärkas i sin roll. Viktigt med material som är kvalitetssäkrat, väl beprövat, utformat och anpassat för användning vid sex- och samlevnadsundervisning.

Kapitel 7

Slutsatser och rekommendationer

Slutsatser

- Baspassen når väl ut till ungdomar i högstadie- och gymnasieåldern.
- Baspasset gör en positiv skillnad i ungdomarnas liv, men också för samhället.
- Ungdomarna får med baspasset ökade kunskaper, färdigheter och bekräftelse i sex och samlevnad. Det ungdomarna fått är en starkt självkänsla (identitet och sexualitet), handlingskompetens som möjliggör medvetna val som rör hälsa, relationer och sexualitet. De har genom samtalen även blivit stärkta att våga bejaka sin sexualitet och identitet.
- Grunden till att baspasset gör skillnad är RFSU:s pedagogik och ansats, det vill säga sättet som undervisningen sker på som gör att ungdomarna tar till sig kunskapen, känner sig bekräftade och inkluderade samt får med sig nya färdigheter.
- Ett innehåll (fakta) som är relevant, målgruppsanpassat och väl avvägt är också bidragande till att RFSU:s baspass når ut till ungdomar på ett bra sätt.
- I effekterna syns det tydligt hur genomarbetat RFSU:s arbetssätt och innehåll är. I den systemteoretiska analysen går det tydligt att koppla RFSU:s pedagogik till utfallet (prestationer och effekter).
- Ungdomarna upplever att RFSU:s informatörer är professionella, inkluderande och på ett lättillgängligt sätt skapar ett gemensamt lärande och utforskande. Något som ungdomarna lyfter som bidragande till att undervisningen når ut till samtliga ungdomar är att informatörerna inte har ett kategoriskt förhållningssätt och inte går i polemik vid diskussioner och dialoger. I stället bidrar informatörerna till en nyanserad diskussion som leder till reflektion och kunskapsintag.
- Ungdomarnas beskrivningar av sina tidigare erfarenheter av sex- och samlevnadsundervisning indikerar att de i många fall inte har fått någon undervisning eller att den de har fått har varit bristfällig. Det saknas ett helhetsgrepp där sex- och samlevnadsundervisning inkluderas i flera ämnen, är normkritisk och inte enbart relaterar sex och samlevnad till fortplantning. Detta ligger i linje med Skolinspektionens slutsatser (*Sex- och samlevnadsundervisning*. Skolinspektionen. 2018).
- Ungdomarna beskriver att det är bra om det är någon som kommer utifrån som kommer och håller i sex- och samlevnadsundervisningen. Detta då de känner sig friare att prata med en person de inte har en relation till än med sin lärare.
- Ungdomarna efterfrågar att skolan arbetar långsiktigt med sex- och samlevnadsundervisningen och att den genomsyrar hela skolgången. De ser att den på ett enkelt sätt behöver inkluderas i tidig ålder, allra senast i årskurs 4.

- Det finns en styrka i att ungdomarna får information om sex- och samlevnads kunskap vid olika tillfällen och av olika aktörer (exempelvis från skolan, ungdomsmottagningen och RFSU).
- Resultatet visar att det finns ett behov av fortbildningsinsatser för lärare/skolpersonal. Många lärare saknar utbildning inom ämnet. Ungefär hälften av lärarna känner sig obekväma att undervisa i identitet, sexualitet, normer och normkritiskt perspektiv. Det vi också kan se (med utgångspunkt från lärares och elevers beskrivningar) är att sex- och samlevnadsundervisningen behöver bli bättre integrerad i skolans värdegrundsarbete.

Rekommendationer

Vår huvudsakliga rekommendation är att RFSU:s undervisning (baspas) fortsätter att genomföras i enlighet med det väl utvecklade befintliga konceptet. Utöver det har vi följande rekommendationer.

- Marknadsför utbildningen än tydligare till samtliga högstadie- och gymnasieskolor inom Stockholms stad.
- Se över och underlätta så att fler väljer att komplettera sin sex- och samlevnadsundervisning med ett externt pass av RFSU. Förmedla tydligt till skolpersonalen vad styrkan är med ett externt baspass.
- Se över möjligheten att sänka kostnaden för utbildningar. Detta mot bakgrund av att ekonomiska resurser för några skolor utgör en barriär för att kunna anlita externa aktörer.
- Förstärk baspasset innehållsmässigt med en obligatorisk diskussion kring för- och nackdelar med porr. Flera av ungdomarna beskriver att bilden av porr i deras vardag ofta ensidigt beskrivs som något negativt, omoraliskt och felaktigt.
- Komplettera innehållet i baspasset med kunskap om hur en abort går till, då det är ett område som flera av ungdomarna har lyft att de saknar.
- Förtydliga information om att ungdomsmottagningarna har tystnadsplikt gentemot vårdnadshavare. I intervjuerna med ungdomarna ser vi att många saknar denna kunskap.
- Eventuellt komplettera innehållet i baspasset med mer fakta om STI och hiv, något som flera av ungdomarna har efterfrågat. Alternativt var tydlig gentemot skolan med att detta är ett område som de bör komplettera med i sin undervisning.
- Med tanke på att ungdomar har en ökad rörlighet i världen när det gäller fritid, studier och arbete är vår rekommendation att se över och eventuellt komplettera informationen om STI (sett ur ett globalt perspektiv), exempelvis om det finns andra STI:er än klamydia som är relevanta att lägga vikt vid.
- Förmedla tydligt till skolpersonal att RFSU:s baspass är ett komplement till ordinarie sex- och samlevnadsundervisning. Beskriv (såväl vid införsäljning som överlämning) vilka delar som RFSU har valt att gå igenom och vilka delar som skolan själva bör komplettera med.

- Utveckla ett pass som vänder sig till ungdomar i mellanstadiet. Detta mot bakgrund av att ungdomarna ser att sex- och samlevnadsundervisningen bör introduceras redan i årskurs 4.
- Utveckla koncept och erbjud fortbildning till skolpersonal i sex och samlevnad, där lärare erbjuds möjlighet att lära sig undervisa i sex och samlevnad i enlighet med "RFSU-pedagogik".
- Erbjud stödmaterial så lärare kan genomföra sex- och samlevnadsundervisning på ett lustbejakande, inkluderande och normkritiskt sätt. Detta så att undervisning kan ske med ett kvalitetssäkrat material.

Referenser

Referenser

Länsstyrelsen Stockholm. Genomförd av Splitvision Research. *"Samtalen som gör skillnad"*. (2016).

Nordens välfärdscenter. Genomförd av Splitvision Research. *Röster från immigranter i Norden – Om att bli en del av samhället*. (2017).

Närhälsan Kunskapscentrum för sexuell hälsa. Genomförd av Splitvision Research. *Ny i Sverige: rätten till sex- och samlevnadsundervisning*. (2013).

RFSU. Daniel Foxhage. *Handledning till Sex på kartan*. (2011).
<https://www.rfsu.se/globalassets/pdf/hanledning-till-22sex-pa-kartan22.pdf>

Skolinspektionen. *Sex- och samlevnadsundervisning*. (2018).
<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2018/sex-och-samlevnad/sex-och-samlevnadsundervisning-rapport-feb-2018.pdf>

Stockholms läns landsting, Smittskydd Stockholm. Genomförd av Splitvision Research. *Etnografisk utvärdering av RFSU:s utbildningsinsats "Sexualundervisning på lättare svenska"*. (2016).

O m Splitvision Research

Splitvision Research är ett etnografiskt undersöknings- och utvärderingsföretag och vi som arbetar i företaget är utbildade socialantropologer/etnologer.

Vi genomför undersökningar och utvärderingar där våra uppdragsgivare vill nå en djupare och bredare kunskap om företeelser och kunder. Grunden i vårt arbete är det etnografiska hantverket. Med hjälp av det kan vi förstå människors beteenden på djupet och sätta dem i relation till den kulturkontext som de ingår i.

Vi har kunskap och metoder för att kunna analysera och förstå komplexa och känsliga sammanhang.

Vi är ett oberoende konsultföretag. Företaget startade 2001 och vi är det företag i Sverige som har arbetet längst med etnografiska undersökningar och utvärderingar.

I egenskap av socialantropologer och etnologer kan vi skapa förståelse för hur tillvaron upplevs ur användarnas perspektiv. Som vi ser det är det en viktig grund vid alla former av utvärderingar och undersökningar.

För mer information besök gärna vår webbsida:
www.splitvisionresearch.se

Ni är även varmt välkomna att kontakta oss:
Nancy Aponno: 0730-39 78 33, nancy@splitvisionresearch.se
Jonas Modin: 0702-24 24 70, jonas@splitvisionresearch.se